

Strategije otpora u hrvatskom pjesničkom futurizmu i hrvatskom punk-pjesništvu

Simić, Anđela

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:575655>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Engleskoga jezika i
književnosti

Anđela Simić

**Strategije otpora u hrvatskom pjesničkom futurizmu
i hrvatskom punk-pjesništvu**

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje filologije,
znanstvena grana teorije i povijesti književnosti

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Sanja Jukić

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost / Katedra za hrvatsku književnost

Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Engleskoga jezika i
književnosti

Anđela Simić

**Strategije otpora u hrvatskom pjesničkom futurizmu
i hrvatskom punk-pjesništvu**

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje filologije,
znanstvena grana teorije i povijesti književnosti

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Sanja Jukić

Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 16. listopada 2023.

Antela Simić, 0122230067

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Predmetni korpus i metodologija.....	4
3. Futurizam kao ideologija otpora.....	4
3.1. Futurizam u Hrvatskoj	8
3.2. Časopis Zvrk.....	11
4. Punk – neoavangardna poetika otpora.....	13
5. Koncept otpora u tekstovima hrvatskog povijesnog futurizma i neoavangardnih punk- poetika	15
5.1. Analiza futurističkih tekstova	17
5.1.1. Joe Matošić.....	17
5.1.2. Anton Aralica.....	19
5.2. Analiza punk-tekstova	21
5.2.1. Boa – Milion	21
5.2.2. Kaos – Tigar	22
5.2.3. Korowa Bar/Karlovy Vary – Ratnici.....	23
5.2.4. Let 3 – Mama ŠČ!.....	24
5.2.5. Paraf – T kao Krava.....	25
5.2.6. Satan Panonski	27
5.2.7. Trobecove Krušne Peći – Imam Dovoljno Te Vlage	31
5.2.8. Vlasta Popić – Nova.....	32
6. Susreti futurizma i punka – gdje, kako i zašto?.....	34
7. Zaključak	36
8. Popis literature	37
Prilozi:	39
Prilog 1: Joe Matošić – Brzovoz	39
Prilog 2: Joe Matošić – Lagoonu mog ljubavnog motora	43
Prilog 3: Anton Aralica – Brzoplov.....	46
Prilog 4: Anton Aralica – Oči.....	50

Prilog 5: Boa – Milion.....	52
Prilog 6: Kaos – Tigar	53
Prilog 7: Karlovy Wary/Korowa bar – Ratnici.....	54
Prilog 8: Let 3 – Mama ŠČ!	55
Prilog 9: Paraf – T kao Krava.....	57
Prilog 10: Satan Panonski – Misli li Istok	58
Prilog 11: Satan Panonski – Sasvim hitno.....	58
Prilog 11: Trobecove Krušne Peći – Imam Dovoljno te Vlage	59
Prilog 12: Vlasta Popić – Nova	61

Sažetak

Predmet je ovoga rada usporedba strategija otpora u povijesnoj avangardi, odnosno u hrvatskom pjesničkom futurizmu, i hrvatskom punk-pjesništvu. Cilj je rada utvrditi značenjske – društvene, kulturne i političke konotacije strategija otpora u estetskom tekstu dvaju povijesno udaljenih, a stilski bliskih književnopovijesnih formacija. Predmetni korpus rada čine futuristički tekstovi Josipa Matošića i Antona Aralice, te punk-tekstovi sljedećih izvođača: Boa, Kaos, Korowa Bar/Karlovy Vary, Let 3, Paraf, Satan Panonski, Trobecove Krušne Peći, Vlasta Popić.

Ključne riječi: futurizam, otpor, rušenje tradicije, punk, Zvrk

1. Uvod

Svijet umjetnosti i kulture uvijek je bio ogledalo društvenih promjena, izazova i otpora. Kroz različite umjetničke kontekste umjetnici su izražavali svoje stavove, strahove i nade, često postavljajući pitanja o društvu i svijetu koji ih okružuje. Što su društvenopovijesne okolnosti umjetničkog stvaranja bile zahtjevnije, umjetnost je više reagirala, i to strategijama koje su odražavale stilski složenije vidove angažmana s naglaskom na različitim manifestacijama otpora.

Na tom su tragu tekstovi futurizma i punka proizveli radikalna i provokativna djela koja su se suprotstavljala ustaljenim normama i izazivala konvencionalne vrijednosti.

Ovaj rad želi provjeriti proizvodi li destruktivan društvenopovijesni kontekst stilski slične pjesničke prakse bez obzira na vremensku pozadinu, odnosno mogu li se strategije otpora čitati kao obrazac pjesničke reakcije na društvenu represiju te, ako mogu, što ih ipak razlikuje, kako na temelju konkretnih stilskih postupaka možemo rekonstruirati poetičko-stilski kontekst.

Rad želi pokazati kako su i futuristički pjesnički tekstovi, i punk-pjesništvo artikulirali osjećaji nesuglasja, bunta i potrebe za promjenom. Kroz neposrednu analizu predložaka istražiti će se kako su futuristi i punkeri u Hrvatskoj koristili umjetnost kao sredstvo za izražavanje svojih ideja, ali i kao poziv na akciju i promjenu.

Futurizam, koji na samome početku 20. stoljeća obilježava početak avangarde, bio je okrenut budućnosti, brzini i tehnologiji. S druge strane, punk se pojavio kao buntovnički odgovor na socijalne i političke nepravde i represiju 70-ih godina prošlog stoljeća. Iako su ovi *pokreti* različiti po vremenskom kontekstu i estetici, dijele zajedničku crtu bunta.

Rad će analizirati konkretne tekstove i istražiti koje vidove otpora realiziraju te s kojim značenjskim učincima.

Prije početka same analize, definira se poetičko-stilski kontekst, navode obilježja futurizma kroz jedanaest točaka prema Marinettiju.

Nakon talijanskog futurizma, rad se osvrće na hrvatski futurizam te njegov značaj za hrvatsku književnost. Ističe se važnost Bore Pavlovića kao prvoga čitatelja i opisivača futurističkih tekstova te Božidara Petrača, čija je monografija *Futurizam u Hrvatskoj* bila jednim od temeljnih oslonaca ovoga rada. Zahvaljujući Pavloviću i Petraču, rad donosi sadržaj nikada objavljenoga časopisa *Zvrk*, čijim su dijelom i pjesme koje se u radu analiziraju.

U nastavku se u radu govori o anarhizmu koji je vidljiv i kod futurista (ali i ostalih pripadnika avangarde 20. stoljeća), kao i kod punkera, koji pružaju otpor tradiciji i društvu pola stoljeća nakon što futurizam biva zamijenjen ostalim *izmima* koji dolaze s avangardom.

U središnjem će se dijelu rada analizirati pjesnički predlošci, da bi se zaključno sistematizirale stilske i konotacijske srodnosti futurističkoga i punk-pjesništva.

2. Predmetni korpus i metodologija

Predmetni korpus rada čine futuristički tekstovi Josipa (Joa) Matošića i Antona Aralice te tekstovi punk-pjesama izvođača iz različitih gradova Hrvatske (Boa, Kaos, Karlovy Wary/Korowa bar, Let 3, Paraf, Satan Panonski, Trobecove Krušne Peći i Vlasta Popić). S obzirom na različite poetičko-stilske i umjetničke kontekste, rad će u istraživanju koristiti interdisciplinarni pristup – teoriju i povijest književnosti, teoriju glazbe, povijest umjetnosti i stilistiku.

3. Futurizam kao ideologija otpora

Prije nego li se približimo subverzivnim praksama i punku, važno je vratiti se stotinjak godina unazad, kada se rađaju prvi znaci otpora, onakvi kakvima će se ovaj rad u nastavku pobliže baviti. Ovaj se otpor javlja u obliku avangarde, koju već i Šuvaković u svojem Pojmovniku suvremene umjetnosti veže uz pojmove poput *radikalno*, *ekscenno*, *kritičko*, *eksperimentalno*, *projektno* i *intermedijsko*. Šuvaković, nadalje, određuje avangardu kao „nadstilski pojam“, čime govori kako se ona ne može gledati isključivo kroz prizmu jednog pokreta, već je određujemo kao skupinu različitih utjecaja, slučajeva i pokreta čiji se zvanični nastanak pripisuje Francuskoj, u kojoj se pojavljuje još sredinom 19. stoljeća. Već tada umjetnici počinju odbacivati modernizam, opirući se buržoaziji, želeći transformirati umjetnost u nešto do sada neviđeno (Šuvaković, 2005: 98).

Unatoč svome djelovanju koje započinje već u 19. stoljeću, avangarda svoj uspon ipak doživljava početkom 20. stoljeća, kada svojom pojavom u zemljama i kulturama diljem svijeta počinje mijenjati umjetnost, poprimajući nove, kulturi svojstvene oblike u svakoj od tih zemalja. Neki su od najpoznatijih oblika danas impresionizam, nadrealizam, dadaizam i ekspresionizam. (Šuvaković, 2005:98)

Upravo se u ovoj skupini „izama“ javio i futurizam. Ovaj pokret obuhvaća raznolike umjetničke aktivnosti poput eksperimenata u poeziji, slikarstvu, skulpturi, filmu, kazalištu i glazbi. Središnja ideja futurizma bila je donijeti novi pristup stvaranju i izražavanju umjetnosti u doba industrijskog napretka, brzine i umjetnosti. Želimir Košćević, povjesničar umjetnosti, naglašava u svome poglavlju o futurizmu kako upravo s futuristima započinje razdoblje suvremene umjetnosti 20. stoljeća, budući da svojim (nerijetko neprovedenim) idejama nadahnjuju moderniziranje svih grana umjetnosti. (Košćević, 2002: 43).

Danas će se svi povjesničari umjetnosti složiti kako futurizam zvanično nastaje 1909. godine u Italiji, kada Filippo Tommaso Marinetti po prvi puta objavljuje *Manifest futurizma*. Košćević specificira ovaj događaj naglašavanjem kako je *Manifest* objavljen 20. veljače 1909. godine kada je osvanuo na prvoj stranici pariškog dnevnika „Figaro“. (Košćević, 2002: 46)

Futurizam se od samoga početka opire tradiciji, smatrajući kako sve do sada nastalo treba srušiti, i početi ispočetka. Futuristi se u Italiji groze Rima i veličaju rat. Futurizam se istaknuo kao avangardni umjetnički pokret koji se revolucionarno suprotstavljao tradiciji u umjetnosti, kulturi i politici. Također je istraživao različite umjetničke discipline i bio interdisciplinaran u svom pristupu. Ključna aktivnost futurista bila je pisanje, objavljivanje i proklamiranje manifesta. Prvi Osnivački manifest futurizma označava kraj stare umjetnosti i poziva na novu eru revolta, rata, strojeva i brzine.

Futurizam već na početku svoga djelovanja privlači pozornost svojim neobičnim stajalištima i idealima, pokazujući otpor prema tradiciji i zalažući se za rušenje starina. O idealima futurista piše i sam Božidar Petrač u svome djelu *Futurizam u Hrvatskoj*, navodeći futurističku povezanost s aktivizmom i opčinjenost dinamikom kojom se suvremeni svijet kreće. Također ističe futurističko odbacivanje svakodnevice, ustaljenosti i nepromjenjivosti, pozdravljajući motive suvremenosti. Futuristi također podupiru nove znanosti i tehnički napredak te odbacuju klasični i romantični narativ. Kada se govori o samom načinu pisanja kojim se futuristi izražavaju, Petrač iskazuje kako se javljaju gramatičke promjene poput smanjenja pridjeva i ostalih riječi kojima je za cilj opisivati, koje mijenja sloboda upotrebe riječi. U književnom je futurizmu također prisutna antiliterarnost, iracionalnost i mističnost koji svoje korijenje vuku iz francuskih poetika (Petrač, 1995:15).

U nastavku se ovoga rada prenosi jedanaest točaka koje sačinjavaju sam manifest:

- 1) *Mi hoćemo pjevati ljubav opasnosti, naviku energiji i srčanosti.*
- 2) *Smjelost, odvažnost, otpor bit će elementi naše poezije.*
- 3) *Književnost je do sada uzvisivalo misaonu nepomičnost, ekstazu i san. Mi hoćemo uzvisivati agresivni pokret, grozničavu besanicu, utrkivački korak, smrtni skok, ćušku i pesnicu.*
- 4) *Mi tvrdimo da se veličajnost svijeta obogatila novom ljepotom: ljepotom brzine. Jureći automobil sa svojim kovčegom, urešenim debelim valjcima, sličnim zmajevima*

eksplozivna daha,... rušeći automobil koji izgleda da hrli na mitralji, ljepši je od Pobjede Samotraske.

5) Mi hoćemo opjevati čovjeka što drži leteći stroj, čiji idealni trag prevaljuje Zemlju, koja je također bačeno da leti krugom svoje putanje.

6) Pjesnik se mora zanosom, sjajem i velikodušnošću trošiti, da umnoži zanosni žar prvotnih elemenata.

7) Nema više ljepote nego u borbi. Ni jedno djelo, koje nije agresivna karaktera, ne može biti remekdjelo. Poezija mora biti zamišljena kao navala na nepoznate sile, da ih prisili neka se prostru ispred čovjeka.

8) Mi smo na posljednjem vrhuncu stoljeća... Zašto da se ogledamo natrag, ako hoćemo oboriti tajanstvena vrata Nemogućega? Vrijeme i Prostor umriješe jučer. Mi već živimo u Apsolutnom, jer smo stvorili vječnu brzinu sveprisutnoga.

9) Mi hoćemo slovit rat - jedinu higijenu svijeta - rodoljublje, rušeći gest slobodaraca, lijepe ideje, za koje se umire, i prezir za ženu.

10) Mi hoćemo muzeje, biblioteke, svakojake akademije i suzbijati moralizam, feminizam i svaku oportunističku ili utilitarnu podlost.

11) Mi hoćemo opjevati velika mnoštva, uskomešana od rada, užitka ili pobune, opjevat ćemo šareno i mnogoglasno talasanje revolucija u modernim glavnim gradovima; opjevat ćemo živahne noćne vibracije arsenala i brodogradilišta, zapaljenih od jakih električnih luna; nesite postaje, što razdiru pušeće zmije, tvornice obješene o oblake zavitim nitima svoga dima; mostove slične gotostasnim gimnastima, koji prevaljuju rijeke, što sjaju o suncu svjetlucanjem noža; pustolovne parobrode što njuše obzorje; lokomotive širokih grudi, koje lamataju po tračnicama kao ogromni konji valjcima zauzdani; i sklizući lijet zrakoplova, čiji vijak zuji o vjetru kao barjak i koji izgleda da da aplaudira kao zanešeno mnoštvo.¹

Nakon prvog futurizma, čije se djelovanje privremeno zaustavlja zbog početka i trajanja Prvog svjetskog rata, do izražaja dolazi drugi futurizam. O pokretu drugog futurizma govori Sanjin Sorel, autor udžbenika *Hrvatsko avangardno pjesništvo*. Sorel navodi kako drugi futurizam djeluje između 1920. i 1928. godine, a njegovi su predstavnici ovoga puta

¹ Savremenik, IV/1909., br. 3, str. 175-176; preuzeto iz Petrač, 1995: 14-15

Prampolini, Depero, M. Rossi, i Filio. Drugi se futurizam, vjerojatno pod utjecajem rata i političkih promjena u Italiji, počinje znatno razlikovati od svojih početaka, a od početnih ideja zadržava se samo nacionalizam i idoliziranje modernog. Sorel potvrđuje kako se pojavom ovoga futurizma opovrgavaju ideje koje su činile njegov početak. (Sorel, 2009: 22).

Futurizam je, u svoja svega tri desetljeća djelovanja, doživio brojne promjene, počevši kao pionir avangarde 20. stoljeća, a završavajući kao pokret koji do danas nije uspio izmijeniti negativnu sliku koju stvara o sebi posljednjih godina djelovanja. Završetak je futurizma vjerno prikazao De Micheli u svojoj knjizi *Umjetničke avangarde XX. stoljeća*. De Micheli navodi kako se danas futurizam gleda na dva različita načina; prema prvom je futurizam isključivo umjetnički pokret, a prema drugom, dok je prema drugome ipak simbol fašizma. On naglašava kako futurizam dobiva novo lice nakon rata, ističući slikarstvo koje se dokida, čime je naglasak opet isključivo na književnosti, koja je sada promatrana kroz prizmu groteske. (De Micheli, 1990: 158).

U svome opisu futurizma u knjizi *Strast i konstruktivizam duha*, Žmegač spominje kako se Marinetti isprva „kolebao“ između naziva poput *dinamizam* i *električnost*, da bi se ipak 1908. opredijelio za *futurizam*, smatrajući da samo taj pojam može opisati njegove ciljeve i karakteristike. Žmegač smatra kako bi dinamizam ipak bio prikladniji naziv, s obzirom na ono što je od samoga futurizma ostalo danas, tvrdeći da *od ideologije futurizma nije ostalo gotovo ništa što bi se moglo spasiti od odlaska u duhovni muzej voštanih figura*. (Žmegač, 2014: 51).

Primarni uzrok marginaliziranja futurizma upravo je i bio Marinettijev doticaj s fašizmom, što rezultira time da futurizam krajem prvog svjetskog rata postaje i njegova službena umjetnost. Košćević u svojoj knjizi *Nedovršene teme prošlog stoljeća* iskazuje da upravo zbog toga ovaj cijeli pokret dobiva pečat, asociirajući i danas na *mračne tiranije, ratove, rasne i socijalne nepravde, pokolje i nesreće*. (Košćević, 2002:43). Možemo zaključiti kako unatoč trudu i osnivanju pokreta koji se širi na sve grane umjetnosti, utječući na ostalu avangardu, futurizam nije uspio izbjeći političke stavove vlastitog osnivača.

Govoreći o doticaju futurizma s fašizmom, Košćević prikazuje problematiku odnosa umjetnosti i politike, odnosno ideologije – futurizam je zauvijek obilježen fašizmom, dok će prva asocijacija na fašizam rijetko biti futurizam, iako Mussolini dolazi na vlast tek 1922. godine, do kada je futurizam kao avangardni pokret djelovao već duži niz godina. (Košćević, 2002: 45).

Unatoč reputaciji s kojom se futurizam povlači, ostavljajući glavnu riječ novim granama avangarde, Mate Zorić svojim člankom *Marinettijev futurizam ponovno razmotren* iskazuje optimizam za ovaj ekscentričan pokret. Kraj šezdesetih godina dovodi do obnavljanja zanimanja za futurizam; mladi se pjesnici ponovno okreću izražajnom i tematskom eksperimentiranju, futurističko slikarstvo postaje prilično traženo, a futuristički arhitekti ponovno dolaze do izražaja. Iako talijanska neoavangarda šezdesetih godina ne želi priznati Marinettija i njegov nacionalni doprinos, naposljetku mu se, ponovnim zanimanjem za avangardu i njezine početke dvadesetih godina, ipak pridaju zasluge za promicanje „*novoga duha*“ i pokretanje „*velikog nereda*“ – karakteristika koje su obilježile prva dva desetljeća dvadesetoga stoljeća. (Zorić, 1969/70: 87)

3.1. Futurizam u Hrvatskoj

Prije nego što je hrvatski književni futurizam prepoznat u kontekstu europskoga, postojale su naznake njegova pojavljivanja. U hrvatskoj su književnosti svojevrсни protofuturisti bili Janko Polić Kamov sa svojim pjesničkim zbirkama *Psovka* i *Ištupana hartija* (1907.) te Antun Gustav Matoš s poemom *Möra* – kao Matoševom slijepom točkom njegova izrazito negativnog stava prema futurizmu.

Sustavniju znanstvenu obradu hrvatskoga književnog futurizma proveli su najprije Boro Pavlović, a potom i Božidar Petrač. Boro Pavlović osobno je bio involviran u „slučaj“ hrvatskoga futurističkoga neobjavljenoga glasila *Zvrk* jer je od idejnoga začetnika i glavnoga urednika Josipa Matošića prije njegova odlaska u šibenski zatvor dobio jedini primjerak časopisa *Zvrk*, što mu je poticaj za kasnije elaboriranje cijele stilske formacije u kretanju od europskoga i svjetskoga konteksta (s naglaskom na talijanskom i ruskom futurizmu) do hrvatskih futurističkih gesta (*Ugodna pripovijest, Neobuhvatljiv eseji*, prir. Josip Pandurić i Goran Rem, Disput, Zagreb, 2003.).

S druge strane, na materijalu koji je postavio Boro Pavlović nastavlja raditi Božidar Petrač u svojoj knjizi *Futurizam u Hrvatskoj*, objavljenoj 1995. godine, s podnaslovom *Dossier*. U Petračevoj se knjizi predstavlja i elaborira koncepcija nikada objavljenog časopisa *Zvrk*, kao i društvene, kulturne i književnopovijesne okolnosti futurizma u Hrvatskoj.

Boro Pavlović piše o ruskom utjecaju u vidu *akceleracije mašinizacije svijeta* (2003: 140), alijenacije pod pritiskom urbanizacije prostora, širenja poetskoga rječnika neologizmima, otpora svim oblicima konvencionalnog pisanja i ustrajavanja u stavu otpora na svim strukturnim

razinama, što je osloncem i našem radu. Kao nasljeđe talijanskog futurizma u hrvatskome Boro Pavlović prepoznaje simultanost svih aspekata bivanja, instinktivnost subjekta djelovanja umjesto racionalnosti, hedonističko veličanje tehnologije i brzine, aktivizam i revolucionarnost kao primarni odnos prema svijetu, rušenje tradicijskoga (2003: 129 – 134).

U hrvatskome prostoru Pavlović uočava najprije najavu futurizma u recepciji, a potom preuzimanje stilskih postavki u umjetničkome tekstu.

I Boro Pavlović, i kasnije Branimir Donat U svojoj *Prakseologiji hrvatske književnosti*, spominju Ivana Ljubića, novinara koji objavljuje vrlo indikativan članak u Jutarnjem listu (28. VIII. 1912.). U svome članku, *O futurizmu i futuristima*, on spominje specifičnost njihova pisanja, upozoravajući kako će "adverb i veznik", kako ih on naziva, biti protjerani, navodeći da im je i interpunkcija nepotrebna. Tekst završava tvrdnjom: *Sa svojim ludorijama, djetinjarijama, metaforama, burgijama i ludim nadanjima futuristi nas sile da budemo pozorni. To su svadljivci, no kavgađije smioni i zabavni. Oni su mladi, zbacuju rutinu, hoće sve da preokrenu, obožavaju rođenu svoju zemlju. Treba na njih gledati kao na reprezentante novog mišljenja u modernizovanoj i uzbuđenoj Italiji. Bore se za latinsku misao i to im se može vjerovati* (citirano prema Donat, 2013: 33).

Gordana Slabinac i Božidar Petrač upućuju na ulogu Vladimira Čerine u prepoznavanju Kamovljeve poetike kao one koja sadrži golem futuristički potencijal. Čerina tako piše: *Još dok ne bijaše Marinettijevim manifestom osnovanog i utvrđenog futurizma, sva je njegova poezija ružena, režanja, ovog bijesnog, silovitog krhanja i rušenja u snazi jedne jake, moćne dikcije, u silini jedne jedine dinamike što je imao, možda najjače, jedinstvene, ona je sva bila, bez njegova znanja, posve spontano, futuristička.* (prema Slabinac, 1988: 74) Božidar Petrač, referirajući se na Čerinu, kaže kako hrvatska književnost zbog pojave Janka Polića Kamova dobiva *preteču i vjesnika savremenog futurizma* (Petrač, 1995: 13).

Antuna Gustava Matoša, iako je sam vrlo kritičan prema Marinettiju i njegovu futurističkom pokretu, Božidar Petrač prepoznaje kao protofuturista u kritici. Naime, u *Savremeniku* 1906. godine, Matoš piše: *Priznajem da mi nije baš najmilije biti »naški« pisac, jer nije baš najugodnije bacati bob u stijenu i biser pred »kritičare«. Mene će recenzentski buzdovani radi tog djela gađati, ali neće pogoditi. Njihove grdnje će me zabavljati, pohvale još više. Jer, Čitaoče, ja pišem za sebe, za srodne, familijarne duše — ako ih uopće ima i ako ih bude bilo.*

*Volim domovinu, ne volim njene ljude, jer me zanima samo inteligencija i priroda.*² Upravo tom artikuliranom pozicijom otpora, opozicije, Matošu može pripasti uloga preteče futurizma.

Kada je Marinetti po prvi puta podijelio svoje ideje sa svijetom kroz *Manifest* objavljen 1909. godine, nije trebalo dugo vremena da dobije pozornost i u hrvatskim umjetničkim krugovima. Kroz samo nekoliko tjedana njegove su teze prevedene na hrvatski jezik osvanule u zagrebačkom mjesečniku *Savremenik*, što je „službeni“ ulazak futurizma u Hrvatsku i njegov utjecaj na oblikovanje njezine književnosti. U ovome je periodu potrebno podsjetiti se povijesnoga konteksta, koji *Sanja Roić* u svojem djelu *Istočno i zapadno od Trsta* prikazuje – budući da je bilo podijeljeno između Mađarske i Austrije, područje je Balkana i politički i kulturno bilo heterogeno. S obzirom da je do 1918. godine Dalmacijom upravljala Austrija, sa sjedištem u Zadru u kojemu tek 1909. godine jezik Hrvata i Srba postaje ravnopravan sa, do tada, službenim talijanskim, u Zadru se formiralo najaktivnije futurističko djelovanje (Roić, 2013: 50).

Jezična hiperekspresija kao značajka futurizma, koju apostrofira spomenuti Ljubić, a koja je odraz težnje za revolucionarnim promjenama funkcioniranja svijeta uopće, dopunjava se tematskim manifestacijama otpora tradiciji u vidu slavljenja tehnološkog napretka, osobito kroz pjesništvo, i to kroz svraćanje motivima brzih prijevoznih sredstava (npr., automobila, aviona). Oslobođenje pjesme od formalnih ograničenja bila je logična posljedica jezičnih eksperimenata, o čemu je pisao i Miroslav Krleža, izraziti protivnik futurizma, u svome članku o F.T. Marinettiju, objavljenom 1943. godine;

Gospoda nijesu oslobodila samo riječi od sintakse... Dogodilo se da su iz izrdalih krtija otrcane ljudske pameti odskakutali do tripolitanskih madrigala sa svojim šarmantnim mirtraljezima do punog oslobođenja od svake skrupuloznosti, do čistog biblijskog umorstva, čuvajući se pomno da ne bi svoju poeziju kompromitovali ni najnevinijim ljudskim osjećajem. Dehumanizovani savršeno, oni se nisu oslobodili samo od sintakse ili od bilo kakve najsitnije, imponderabilne zapravo lirske nijanse o zlu i dobru. Stigavši do mede posljednjih stvari i pojmova, do pojava, koje se tek danas pred našim očima razastiru kao lepeze slijepa smrti, futuristički pjesnici nemaju drugog izlaza do neminovne vlastite smrti u veoma bliskom futuru. (Citirano prema Petrač, 1995: 218).

² U svojoj knjizi, *Futurizam u Hrvatskoj*, Petrač direktno prenosi Matošev početak *Solo-varijacija*, koji zbog sadržaja pridodaje sadržaju časopisa *Zvrk* (1995: 35).

Iz navedenoga se zaključuje kako je Krleža futurizmu pristupio s kritikom, kriveći same futuriste za kratak životni vijek ovog avangardnog pokreta, pa naposljetku i za mali broj podataka koje on ostavlja za sobom.

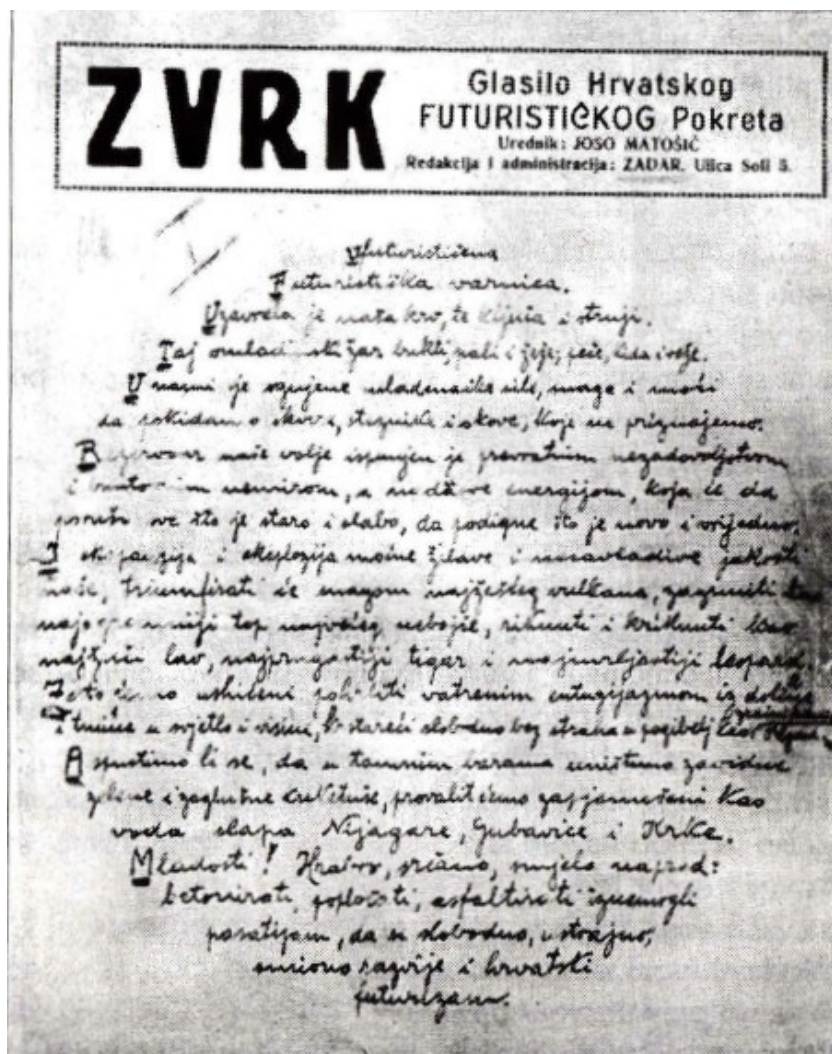
3.2. Časopis Zvrk

Futurizam ostavlja svoj utjecaj i materijalnu prisutnost u hrvatskoj književnosti. Naime, 1914. godine, prije izbijanja rata, Joe Matošić (uz Gabru Pilića i Antona Aralicu) osniva časopis pod nazivom *Glasilu Hrvatskog Futurističkog pokreta ZVRK*, dok je još slobodan prije nego što završi u šibenskom zatvoru. Ovaj časopis ima četrdeset stranica s formatom 34x30, a dio teksta je strojopis, dok je dio rukom napisan. Osim Matošićeva futurističkog manifesta na naslovnici – izveden akrostihom *U FUTURIZAM*, časopis, ili glasilo kako ga naziva Boro Pavlović, sadrži i autorske tekstove pisaca kao što su Donadini, Aralica, Palazzeschi (s dvije pjesme u prijevodu Gabre Pilića), Matoš i Papini (u prijevodu J. Matošića). Također, časopis objavljuje anketu i organizira natječaj s nagradama za futurističku književnost. Svojim dolaskom i značajem, ovaj časopis privlači značajnu pažnju, ne samo unutar hrvatske književnosti, već i talijanske književne povijesti.³

Kud god se čovjek kod nas okrene, osjeća se potreba da se prave skandali; jer je to jedini način kako da planu ove energije što fosforesciraju; da se lagumira ovaj trulež u kom živimo: sve kod nas umire u formama i konvencionalnostima; na čiju se sivost, želeći je učiniti sakrosantnom udaraju žigovi nekakve tradicije, za koju bi bolje bilo da ne postoji, koje nemamo, ili ako je imamo, put je k ozdravljanju da je predemo, zaboravimo; pregazimo i zauvijek izbrišemo iz naših memorija, iz sebe, iz naših lica. (Citirano prema Petrač, 1995: 19)

U Matošićevu poetičkom obrascu Petrač uočava upravo otpor kao temeljnu stilsku gestu – otpor tradiciji, otpor konvencijama umjetničkog stvaranja, otpor percepciji književnosti kao „stroja“ za stvaranje lijepoga. Ideju ljepote kao imanentnu književnom pisanju Matošić osporava i afirmira retoriku otpora koja se manifestira jezikom – *kroz bombastičnost velikih riječi i jakih metafora* (Petrač, 1995:17).

³ Sadržaj preuzet iz Bošković: *Recepcija futurizma u splitskoj sredini (prilog temi o futurizmu u hrvatskoj književnosti)*, https://marul.ffst.hr/~boskovic/futurizam.htm?fbclid=IwAR1F0eLuH5mqTHp-asBKeQSgU1vYjGxftDCiDjHi_vjHc7lb6fW3zGflipc#_ftnref2 (pristupljeno 20. 9. 2023.)

Naslovna stranica časopisa Zvrk⁴

Otpor kao temeljna stilska gesta vidljiv je i u drugim prilogama neobjavljenog časopisa već navednih autora (evo nekih naslova: *Zvrkasta apokalipsa*, *Početak solovarijacije*, *Brzoplov*, *Bolesna česma*, *Laokonu moga ljubavnog motora* itd.).

Književna poetika otpora inicijatora i glavnog urednika Zvrka Josipa Matošića dobiva svoje zbiljsko utemeljenje u političkim stavovima zbog kojih Matošića hapse austrijske vlasti, što onemogućava objavljivanje časopisa (Petrač, 2006: 167).

⁴ Za naslovnu stranicu „Zvrka“ odabran je Matošićev proglas (autograf). Velika slova početnih stihova-predstavljaju akrostih U FUTURIZAM. (Petrač, 1995: 47)

4. Punk – neoavangardna poetika otpora

Da poetika otpora kao književni odgovor na društvenopovijesni *kotao* konteksta povijesne književne avangarde ima utjecaja na suvremenost reaktualizirane poetike otpora, upućuje etimologija termina kojim se imenuje cijelo jedno književno i umjetničko razdoblje u hrvatskoj, europskoj i svjetskoj suvremenoj književnosti i umjetnosti – riječ je o nazivu *neoavangarda* (uz možda češći *postmoderna*) kojim povjesničari i teoretičari književnosti i umjetnosti evociraju temeljne postavke povijesne avangarde kao one koje treba imati u vidu prilikom znanstvenog opisa fenomena u recentnoj suvremenosti.

S obzirom da su povijesnoj avangardi raznorazne strategije otpora bile temelj svih ostalih poetičko-stilskih nadogradnji, ovaj se rad fokusirao na onaj dio suvremene pjesničke produkcije koji upravo strategijom otpora opravdava nazivnik *neoavangarda*. Riječ je o pjesničkim tekstovima punk-glazbe koji, poput onih u povijesnoj avangardi, poglavito u futurizmu, idejnu okosnicu pronalaze u otporu spram vladajućeg političkog režima, okoštalih društvenih i moralnih vrijednosti, svih konvencija koje su imanentno ograničavajuće.

I punk i futurizam – svaki u svome vremenskom kontekstu, proizveli su svojevrsan recepcijski šok zbog anarhičnih postupaka u pjesničkom jeziku koji je u fokusu ovog rada – i na tvorbenoj, i na tematsko-motivskoj razini.

Hrvatska se može pohvaliti svojom revolucionarnom punk-scenom, svjesna da je bila među prvima na prostoru bivše Jugoslavije.

Ono što je Glavan napravio za engleski i američki punk, to je Vinko Barić napravio za punk u Hrvatskoj, objavivši jedan od najvjernijih i najdetaljnijih prikaza hrvatskoga punka u knjizi *Hrvatski punk i novi val*. Barić u knjizi hrvatsku glazbenu scenu dijeli na četiri razdoblja, ispisujući biografije 203 hrvatska benda.

Kao u Engleskoj i Americi, i u Hrvatskoj se javljaju nedoumice oko događaja koji označava početak punka na našim prostorima. Vinko Barić u svome prepričavanju nastanka punka izdvaja novogodišnji nastup tada tek nastalog riječkog benda Paraf, koji se odvija 31.12.1976. kao početak ne samo hrvatskoga, već i jugoslavenskoga punka. Razlog zbog kojega se ne može sa stopostotnom sigurnošću tvrditi da se upravo ovim događajem rađa punk-scena jest taj što u tome periodu Paraf još nema svoj utemeljen punk-zvuk, već sviraju glazbu koja zvukom više asocira na hard rock. Pisanjem o punku, kao i dolaskom ploča u Hrvatskoj, Paraf godinu dana kasnije razvija svoj prepoznatljiv punk zvuk, čime godinu dana kasnije, 1977. godine, nastupaju

na ilegalnom koncertu. S obzirom na godinu nastanka, Barić naglašava kako je u tome trenutku Hrvatska bila jedna među rijetkim državama u svijetu koja ima svoj punk bend. (Barić, 2021: 12).

Tih formativnih godina, nastankom engleskog i američkog punka, još uvijek vrlo malo informacija dopire do naših prostora. Za širenje je punka zaslužan zagrebački tjedni časopis *Polet*, koji prve naznake sadržaja povezanog s punkom objavljuje 1976. godine, a već 1977. godine počinje ozbiljnije prenositi informacije o britanskom punku, počevši s člankom „Punk je nada za 1977.“ kojega piše Jurij Šiftar. Barić spominje kako se te iste godine u Hrvatskoj pojavljuju i prve punk ploče, što uvelike utječe na promjenu stila i zvuka već spomenutog benda Paraf, koje ga čine onakvim bendom kakvim ga znamo danas, a čime utvrđuje svoju titulu prvog hrvatskog punk sastava (Barić, 2021: 12).

Uz Hrvatsku je na prostorima Jugoslavije na početak punka utjecala i Slovenija, u kojoj je 1977. u Ljubljani osnovan bend Pankrti. Prema Barićevim navodima, ovaj je ljubljanski bend bio drugi punk bend osnovan u Jugoslaviji nakon Parafa. (Barić, 2021: 13). Uz Azru i Prljavo Kazalište, koji nastaju 1977. godine, ovi bendovi čine tzv. „veliku četvorku“, kako ih Barić skupno imenuje. (Barić, 2021: 15). Svojim zajedničkim nastupima 1978. godine, oni privlače pozornost veće publike, svirajući pred nekoliko tisuća ljudi. Iako nakon te godine više nikada nisu nastupili zajedno, svojim su dotadašnjim svirkama pokazali kako punk na našim prostorima nije ostao nezamijećen te kako se, naprotiv, oformila jedna čvrsta punk scena koja postaje prihvaćena među generalnom publikom (Barić, 2021: 16).

Kada govorimo o hrvatskom punku krajem sedamdesetih godina, možemo sa sigurnošću nazvati Rijeku najplodnijim gradom po pitanju glazbenog stvaralaštva. Barić naglašava 1978. godinu kao godinu vrhunca prvog vala punka u Hrvatskoj te navodi kako se u Rijeci pojavljuje više novih bendova, čime ona postaje grad s najviše punk skupina, ne samo u Hrvatskoj, nego i u cijeloj Jugoslaviji. (Barić, 2021: 16). Kako Rijeka nije prednjačila isključivo kvantitetom, dokazuje i osnivanje grupe Termiti, koji zvukom dostižu kvalitetu Parafa. Oni već mjesec dana nakon nastanka održavaju svoj prvi koncert, gdje 31.10.1978. godine nastupaju kao predgrupa Parafu. Važnost ovog koncerta leži u tome što je snimljen, te se nedugo nakon njegova održavanja pojavljuje u desetominutnom art filmu Bernardina Modrića. Ovaj film zvan *10 minuta u mom životu* sadrži, uz snimku nastupa, i snimke ratova, nasilja, čak i pornografije. Ovaj film, nažalost, nije opstao do danas, budući da je jedina kopija nestala. Važno je naglasiti kako se radi o jedinom hrvatskom punk filmu koji bi nam danas mogao približiti kako su počeci punka u Hrvatskoj zapravo izgledali. Barić u ovome dijelu spominje i svjedoke filma koji su

izjavili da se radi o *vizualno napadnom i snažno ekspresionističkom ostvarenju* (Barić, 2021: 17).

Iako je kod pokreta poput punka teško odrediti početak i kraj, Barić određuje kraj 1978. godine kao kraj prvog vala punk kulture. S 1979. godinom, počinju se pojavljivati prvi novi val sastavi, koji će obilježiti domaću scenu u osamdesetim godinama (Barić, 2021: 17).

5. Koncept otpora u tekstovima hrvatskog povijesnog futurizma i neoavangardnih punk-poetika

Na mnogo načina, talijanski futurizam mogao bi se smatrati pretečom punka. Iako pripadnici različitih klasa u svojim kontekstima – futuristi, predvođeni Filippom Tomassom Marinettijem, bili su pripadnici talijanske buržoazije, a pankeri su radnička klasa, oba pokreta dijele prijezir i otpor prema mistifikaciji kulture i umjetnosti, prema letargiji ili nostalgiji, prema neučinkovitoj umjetničkoj tradiciji, prema stilskim postupcima s ciljem estetizacije zbilje, prema konvencijama pjesničkoga jezika, prema vladajućim društvenim i političkim elitama i strategijama. Dijeleći poneke karakteristike s ekspresionizmom u otporu nadolazećem društvenopovijesnome kaosu, futuristi su imali potrebu izraziti kompleksnost prijetećeg vremena i njegovih promjena izvan postojećih poetičko-stilskih okvira. S druge strane, punk se *zvučnom sirovošću i otvorenim političkim angažmanom*⁵ prelio iz europske kulture na hrvatsku, gdje je, zbog ideološke stege i forsiranoga partijskog jednonumlja⁶, naišao na plodno tlo svih slobodarski nastrojenih umjetnika.

Aktivistički negativan stav spram naslijeđenih umjetničkih obrazaca, koji se manifestirao stilskim otklonima od dotadašnje umjetničke prakse i u povijesnoj avangardi, i u neoavangardi privukao je umjetnike različitih profila.

De Micheli upravo spominje kako su mnogi futuristi dolazili iz redova anarhista, anarhosindikalista, a kasnije i komunista. Navodi kako su bili u stalnom dodiru s gradskim industrijskim radnicima. Zanimljivo je spomenuti da Antonio Gramsci, talijanski marksist i jedan od utemeljitelja i vođa Komunističke partije Italije, u svome pismu L. Trotskom, napisanom 1922. godine navodi: *Prije rata futuristi su bili vrlo popularni među radnicima. Od*

⁵ **punk**. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 29. 10. 2023.

⁶ O tome piše Krešimir Bagić u svojoj knjizi *Uvod u suvremenu hrvatsku književnost* (Školska knjiga, Zagreb, 2016.)

časopisa „Lacerba“, kojeg je tiraž iznosio dvadeset tisuća primjeraka, četiri petine raspačavalo se među radnicima. Za mnogih manifestacija futurističke umjetnosti u kazalištima velikih talijanskih gradova događalo se da radnici brane futuriste od mladih poluaristokrata ili građana, koji su ih napadali.⁷ Kada je riječ o tome, ne smije se zaboraviti da i Marinetti potječe iz sredine francuskih pjesnika simbolista koji su podržavali i širili anarhističke ideje (De Micheli, 1990: 152).

Kada govorimo o otporu koji se očituje u oba pokreta, ne možemo izbjeći spominjanje provokacije. Šuvaković provokaciju definira kao *umjetničku gestu, oblik ponašanja ili izražavanja kojim umjetnik krši uobičajene i dominantne društvene, moralne, političke i estetske norme* (Šuvaković, 2005: 521).

Viktor Žmegač 2014.godine opisao je provokaciju u avangardi, tvrdeći kako se tada svako odstupanje tradicije smatralo provokacijom, citirajući Majakovskoga, jednoga od predstavnika ruskog futurizma koji takav postupak naziva *pljuskom javnom ukusu*. Nadalje tvrdi kako su se predstavnici avangarde, ne samo futurizma, već i ostalih „izama“ morali pomiriti s činjenicom da ih publika često neće gledati s divljenjem, već će se na njihove nastupe i stvaralaštvo zgražati i smijati. Avangardisti, promatrani kao radikalni modernisti izlažu se čak opasnosti, sukobljavajući se sa zakonskim normama i policijom te kao takvi postaju utjelovljenje nonkonformizma i pobune. Njihovi su se postupci doživljavali kao revolucija koja se upravo u to doba avangarde prvi puta primjenjuje u estetskom kontekstu (Žmegač, 2014: 374).

Felman ludilo u književnosti naziva *nekom vrstom ritma; ritam koji je nepredvidiv, neuračunljiv, neizreciv, ali koji je svejedno temeljno ispovjedan kao priča o iskliznuću čitanja između pretjerane punine i pretjerane praznine značenja*. Konačni zaključak o ludilu glasi: što je tekst „luđi“ – što se, drugim riječima, više opire interpretaciji – to više specifični načini njegovog otpora čitanju konstituiraju njegov "subjekt" i njegovu literarnost. Ono što književnost pripovijeda u svakom tekstu jest upravo specifičnost njezina otpora našem čitanju (Felman, 2003: 254).

⁷ Citirano prema De Micheli, 1990. *Umjetničke avangarde XX. stoljeća*

5.1. Analiza futurističkih tekstova

U narednim će se poglavljima analizirati četiri teksta dvaju najaktivnijih hrvatskih futurista. Analizirat će se njihova forma i sadržaj, kao i značenje samih tekstova, u kojemu će se pritom kroz elemente otpora prepoznavati kontakti s punk-poetikama.

5.1.1. Joe Matošić⁸

Samu ideju nikada objavljenog časopisa *Zvrk* možemo pripisati samome Matošiću. Donat u bilješki otkriva nekoliko faktografskih podataka. Josip Matošić rođen je 1890. godine u Zagrebu. Zbog samoga uhićenja zbog antiaustrijske orijentacije, *Zvrk* nikada nije zaživio. Tek se kasnije počinje potpisivati kao Joe, baveći se novinarstvom i izdavaštvom, kao i pisanjem romana. Matošić 1930. godine objavljuje roman *Sumrak Habsburga*. Tridesetih godina također pokreće izdavanje serije Antologija svjetskog humora, kao i ediciju *Hrvatska politička biblioteka*, u kojoj tiska djela hrvatskih političara. Osim toga Matošić, kao novinar, pokreće nekolicinu listova među kojima se ističu oporbeni tjednici *Hrvatski borac* i *Danica*. Matošić umire 1966. godine u Zagrebu.

U nastavku ovoga rada analizirat će se dvije pjesme koje sačinjavaju korpus časopisa *Zvrk – Brzovoz* i *Lakoonu mog ljubavnog motora*.

5.1.1.1. Brzovoz

Matošićev *Brzovoz*⁹ pun je nasilnih fonetskih i ortografskih inovacija, slobodnih asocijacija, često pa i gotovo uvijek s aluzijama na konkretan politički trenutak. (Petrač, 1995: 18). Pjesma sadrži apstraktne i fragmentirane slike futurističke poezije. Fraze poput *IzB. preko B i B. te B. u B. i Dim. Dimnjaci. Tvornice. Kuće. Kuće. Kuće.* prenose osjećaj urbanog kaosa i industrijalizacije, odnosno suvremenog života kakav futuristi slave.

Proslava modernosti u smislu slavljenja industrijskih dostignuća vidljiva je u opisima modernog urbanog okruženja i njegovog utjecaja.

Potruga za elementima otpora dovodi do kritike društva. Dok pjesma prvenstveno slavi modernost, postoje elementi koji se mogu protumačiti kao kritika društvenih pitanja.

⁸ Kratak opis Matošićeva života i književnog stvaralaštva preuzet je iz: Donat, Branimir, 2012.: *Prakseologija Prakseologija hrvatske književnosti II. Modernost i modernizam.*

⁹ Prilog 1

Primjerice, spominjanje *madžarskog mesa nježnijeg spola* može se promatrati kao komentar o rodnim ulogama i degradiranju ljudskog tijela.

Matošić se u pjesmi služi ironijom i satirom, što je uočljivo u stihovima poput *Nem dohany. Pfuf!!*, što se može protumačiti kao šaljiva ili kritička izjava o određenim ponašanjima ili očekivanjima društva. Ono što je često uočljivo u futurizmu jest kombiniranje više stranih jezika i kulturnih referenci. Ovakav se način pisanja može smatrati preispitivanjem jezičnih i kulturnih granica.

Najuočljiviji dio pjesme ipak je njezina apstraktna i nelinearna struktura. Ovakav se tip stvaralaštva može promotriti kroz prizmu nesukladnosti s tradicionalnim pjesničkim normama.

5.1.1.2. Lakoону mog ljubavnog motora

Kao i *Brzovoz*, pjesma *Lakoону mog ljubavnog motora* oštro se pridržava manjka pravila i forme. Matošić i ovoga puta eksperimentira, koristeći se fragmentiranim i neuobičajenim jezikom. Stihovi se često preklapaju, a jezični se elementi miješaju na neočekivane načine. Ovakvim se načinom pisanja stvaraju dinamizam i brzina karakteristični za futurističko pjesništvo.

U ovoj se pjesmi javljaju subverzivne taktike odbacivanja tradicionalnih vrijednosti: Matošić izražava nesigurnost prema tradicionalnim vrijednostima. Stihovima se *Zweiflе an der Sonne Klarhet (Sumnjam u jasnoću sunca)* i *Zweiflе an der Sterne Licht (Sumnjam u svjetlost zvijezda)* sugerira sumnja u autoritete i klasike, a zatim naglašava potreba za novim izrazima i perspektivama.

Kroz ovu pjesmu Matošićev subjekt pruža otpor i izražava bunt. Uočljiv je buntovnički duh protiv konvencionalnih normi i očekivanja: *Dugo sam bio rob/Sikter! Da bježiš ko divlji sob / neću biti pseto* – stihovi su koji ukazuju na odbacivanje konformizma i spremanje da se preuzme kontrola nad vlastitim životom.

Suzbijanje ljubavi i emocija u smislu ukidanja patosnog posredovanja emocije još je jedan od vidova otpora pjesničkim konkretno žanrovskim konvencijama. Pjesma izražava i kontrast između strasti i hladnoće: *Srce tvoje / trostruko je* sugerira višeslojnost emocija, dok

opisi leda, studeni i snijega predstavljaju hladnoću i emocionalnu distancu. Ovo može ukazivati na futuristički stav prema ljubavi i emocijama kao nečemu što treba suzbiti ili transformirati.

Futuristički idealizam kao težnja za radikalnim promjenama također je jedna od manifestacija otpora. U pjesmi se prvoosobna težnja za eksplozivnom energijom i promjenama: *Vulkan ja sam; / lavu rigam, / plamen stršim, / kozmos kidam* sugerira želju za transformacijom i dinamičkim promjenama u društvu i umjetnosti.

Pitanja i ponavljanja uvelike pridonose ekspresivnosti tekstova. Primjerice, pitanje *Zašto me budi?* koje se ponavlja na kraju pjesme sugerira nesigurnost i duboko unutarnje promišljanje, što se može tumačiti kao futuristička težnja za razbijanjem ustaljenih normi i postavljanjem pitanja o smislu života i umjetnosti.

Pjesma odražava karakteristike futurizma, poput odbacivanja tradicionalnih normi, eksperimentiranja s jezikom, buntovničkog duha i težnje prema promjenama. Futuristička poezija često se usmjeravala na istraživanje nove estetike i promicanje novih vrijednosti, a u ovoj su pjesmi te ideje prilično uočljive.

5.1.2. Anton Aralica

Prema bilješci u monografiji Branimira Donata (2001: 445), o samome Antonu Aralici, suosnivaču časopisa *Zvrk*, nije mnogo toga poznato. Rođen je 1888. u Zlarinu. Aralica se tijekom svoga života školuje u Splitu, Kotoru i Zagrebu, a trgovačku akademiju pohađa u Beču. U Rimu boravi 1913. – 1914. godine, gdje se upoznaje s vodećim talijanskim futuristima, što kasnije oblikuje njegovo stvaralaštvo. Aralica surađuje s feljtonima i pripovijetkama u *Mladoj Hrvatskoj*, zadarskom *Novom listu*, *Hrvatskoj riječi*, te u riječkim *Književnim novostima Milana Marjanovića*. Tokom Prvog svjetskog rata gubi mu se trag.

U nastavku će se ovoga rada analizirati njegove dvije pjesme koje, skupa s Matošićevima, čine sadržaj nikada objavljenoga časopisa *Zvrk*.

5.1.2.1. Brzoplov

Pjesma započinje slikom kaosa i uništenja (*plameni grad*) te zvučnim efektima poput *zvižduci* i *sikće*. Ovo ukazuje na subverziju konvencionalnih normi i tradicije koja se u

futurizmu očituje. Kroz cijelu su ovu pjesmu prisutni dinamizan, buka i motivi tehnološkog napretka. Upotreba slika poput *hiljadu žarulja* i *vitki željezni most* ukazuje na tehnološki napredak i industrijsku revoluciju. Futuristi glorificiraju tehnologiju i brzinu, a ovi elementi sugeriraju napredak i modernizaciju.

Oči su simbolički prisutne kroz *stotine očiju gleda*, što može simbolizirati sveprisutnost nadzora i promatranja u modernom svijetu, ali i masovni pokret otpora. Također, *sikće sirena* i *pakleni stroj* odražavaju zvučne i vizualne elemente industrijske revolucije.

Otpor i subverzija javljaju se kroz motive kao što je *zaklani div*, što sugerira divlji, neukrotiv duh.

Vizualne i zvučne slike česte su u Araliciu tekstu, a iako je riječ o slikama, one nisu statične, već prikazuju kinetiku objekta, kao, npr., u stihovima *već pada most* i *drhću žičci*.

5.1.2.2. Oči

Anton Aralica u svojim je pjesmama često koristio motiv očiju. U futurističkim se tekstovima one javljaju kao simbol nadzora, što se može povezati s tehnološkim napretkom društva.

Kao i *Brzoplov*, i ova je pjesma ispunjena dinamizmom, iskazujući brzinu i prolaznost, što se uočava u stihu *S njima gleda pijanac u noćnoj lampi gdje brza mahniti vlak*.

U ovim stihovima opis očiju kao svjetla, vatre i mraka, te spomen kontrasta između svjetlosti i tame, može se tumačiti kao futuristički izraz dinamike i modernosti. Futurizam je često isticao tehnološki napredak i brzinu, a ovaj opis može sugerirati brzu i intenzivnu prirodu očiju, kao i njihovu sposobnost da promatraju različite aspekte ljudskog iskustva.

Koncept se otpora uočava kroz motiv *simbola Atene*, koji u pjesmi predstavlja konfliktnu ličnost, s obzirom na stavove kojima su se futuristi vodili. S jedne strane, ona predstavlja rat, koji futuristi slave i glorificiraju, no s druge, predstavlja simbol antike i pripada tradiciji, protiv koje se futuristi žustro bore.

Pred kraj se pjesme javljaju snažne emocije: *Nikad žarče nego li mržnjom pune, nikad mrkle kao divljaj u strasti*. Ovakva je strast generator pobune i borbe za društvene promjene.

5.2. Analiza punk-tekstova

U nastavku će se analizirati punk-tekstovi. Posebna će se pozornost pridati Satanu Panonskom i njegovu *body-artu* kao liniji otpora prema tradiciji. Sve je tekstove moguće povezati s futurističkim postupcima.

5.2.1. Boa – Milion

Bend Boa jedan je od najmodernijih ondašnjih zagrebačkih grupa, a nastaju još 1979. godine u Zagrebu te otada i nastupaju tamo. Boa 1981. godine izdaje svoj prvi album *Boa*, koji je odlično prihvaćen među kritičarima, a 1982. godine snima live single koji sadržava dvije snimke s koncerta, pjesama *Milion* i *Kriva Priča*. Snimke su bile prilično energične, a danas su smatrane njihovom najboljom snimkom koja ulazi u kreativan vrhunac domaćeg darka i novog vala (Barić:2021, 140). Zanimljivo je spomenuti kako su 1990. bili predgrupa David Bowieu u Zagrebu, kojemu su se također svidjeli nakon što ih je poslušao, a svjedoci kažu da su čak bili i bolji od njega. (Barić: 2021, 140)

Iako su slijedećim albumima izgubili dio publike koju su stekli zvukom njihovih ranijih pjesama, njihov rad, navodi Barić, „od 1980-1982 ostaje svakako originalan i stilski ultramoderan soundtrack urbanih i romantičnih ranih 80-tih.“ (Barić: 2021, 140).

U nastavku ovoga rada analizirat će se upravo jedna od dvije pjesme izvedene uživo i objavljene 1982. godine, pjesma *Milion*.

Čini se da se pjesma *Milion* dotiče teme otuđenja, dehumanizacije i pretvaranja pojedinaca u robu. U ovoj je pjesmi utjecaj futurizma prilično snažan zbog zastupljenosti dehumanizirajućih učinaka modernog društva. Stih „ja volim stvari, a ti si roba“ sugerira kritiku konzumerizma i materijalizma. Ova kritika je česta tema i u futurizmu i u punk glazbi, koja često dovodi u pitanje vrijednosti suvremenog društva. Ponavljanje riječi *milion* naglašava njezino značenje, vjerojatno simbolizirajući materijalno bogatstvo i težnju za uspjehom. Rečenica *sretan jer sam* može se protumačiti s ironijom, sugerirajući da se sreća poistovjećuje s materijalnim bogatstvom, što je kritika društvenih vrijednosti. I futurizam, i punk često su koristili ironiju i satiru kako bi prenijeli svoje poruke. Sintagme poput *ugovori mračnog lica* sugeriraju osjećaj zarobljenosti ili ugovornih obveza, koje se mogu povezati s dehumanizirajućim aspektima modernog društva i gubitkom pojedinca.

Prisjetimo li se jedanaest točaka izvedenih iz Marinettijeva *Manifesta*, gdje obilježja futurizma započinju s *Mi*, možemo ih usporediti s početkom pjesme *Milion: Mi u odjelu, mi spretna braća, mi lake ruke, mi brze noge*. Brzina i napetost u pjesmi te ponavljanje broja *Milion* podudara se s futurističkim glorificiranjem brzine.

5.2.2. Kaos – Tigar

Punk-grupa Kaos nastaje 1979. godine u Rijeci, a nekoliko mjeseci kasnije, krajem godine, održavaju i svoj prvi nastup. Na početku svoje karijere, kaos se koristi ispreplitanjem ženskog i muškog vokala u pjesmama, a samim zvukom asociraju na raniji hardcore punk, zbog čega bi se povremeno nalazili u šablonima koje takav žanr nosi sa sobom. Međutim, 1981. godine u njihov bend ulazi klavijaturist, čime se njihov zvuk u potpunosti mijenja. Zbog svoje promjene iz punka u post-punk/synth dark bend i art-rock eksperimentiranja, često su uspoređivani s bendom Paraf. (Barić, 2021: 121)

Česte usporedbe s bendom Paraf dovode do otvorenih kritika za stilsko kopiranje, čime dolazi do modernizacije zvuka. Naime, krajem 1982. godine, Kaos počinje stvarati originalniju glazbu, dobivajući svoj prepoznatljiv zvuk. Uvođenjem ritam mašine, postaju, uz Korowa Bar, jedini bend na našim prostorima koji se koristi njome umjesto pravim bubnjevima. U svoju glazbu uvode više electro synth zvuka, čime počinju stvarati hladnu, bijesnu futurističku glazbenu sliku, asocirajući pritom na tadašnje francuske i njemačke electro punk-grupe i projekte. Unatoč tadašnjoj popularnosti synth i electro zvukova, zbog vlastitog nekomercijalizma ipak ne uspijevaju doći do vinila, ali im se, zbog njihove originalnosti, ipak diljem Jugoslavije pridaje status kulnog benda. (Barić, 2021: 122)

U nastavku ovoga rada, analizirat će se *Tigar*, jedna od prvih pjesama snimljena nakon promjene njihova zvuka.

Kada govorimo o pjesničkim slikama koje se pojavljuju, pjesma *Tigar* sadrži žive i apstraktne slike, uključujući reference na *strah od plavih morala, poslije muka krvave oči i ljudi tigrovi i napoleoni*. Apstraktnost i provokativnost slika karakteristična je i za futurizam i za punk, koji nerijetko koriste nekonvencionalan jezik za prenošenje emocija i ideja.

Pjesma se dotiče tematike straha, pobune, a prepoznaju se i osjećaji dezorijentiranosti i razočaranja. Ovim emocijama prožete su je ideologija i punka i u futurizma, budući da izazivaju

društvene norme i potiču na razmišljanje. Možemo zaključiti kako ova pjesma obuhvaća osjećaje neusklađenosti i provokacije, što su karakteristike zajedničke i punku i futurizmu. Upotreba provokativnih slika i jezika može se smatrati izazovom tradicionalnim književnim i društvenim normama.

Motiv se očiju nerijetko pojavljuje u pjesmama *Kaosa*. U jednoj od njihovih najpoznatijih pjesama danas, *Čemu sve to?*, pojavljuje se stih *tisuće umrlih očiju*. Sa slikom se očiju susrećemo i kod Aralice u pjesmi *Oči*. Osim Aralice, spominje ih i Matošić u *Brzovozu*; *Moje oči + kondukterske oči = ?* Oči bi u ovome kontekstu mogle predstavljati umor, ali u kontekstu emocija muke i straha koje se pojavljuju, one mogu predstavljati nadzor i vanjski utjecaj te ograničavanje slobode. Pojačani nadzori dolaze s razvojem modernog društva, a ograničena sloboda također je jedan od glavnih izvora anarhije, bunta i otpora prema politici i društvu.

5.2.3. Korowa Bar/Karlovy Vary – Ratnici

Ovaj post-punk bend nastaje još 1980. godine. Na početku nije imao ni ime, a sastojao se od nekoliko prijatelja koji se okupljaju kako bi imali probe u podrumu. Krajem godine dobivaju ritam mašinu, što ih potencijalno čini prvima u cijeloj istočnoj Europi. Tada nazivaju bend Korowa Bar i postaju najraniji electro post-punk bend u Hrvatskoj. Početkom 1982. bendu se pridružuje mlada pjevačica Varja Orlić, nakon čega počinju ozbiljnije s radom. (Barić, 2021: 174)

Njihovi su nastupi, iako rijetki, bili pažljivo razrađeni i opisani kao multimedijalni scenski događaji. U svoje su scenske nastupe često uključivali projekcije za vrijeme svirki, a Varja postaje značajna zbog svojeg neobičnog, erotiziranog plesa na bini kojim je pratila pjesme. Zbog ovoga ih je dio zagrebačke publike smatrao pretencioznim art rock projektom. Njihove pjesme *Ratnici*, *Narkotika* i *Sirene* smatraju se najboljim post-punk i art-rock pjesmama proizašlih 80-tih godina u Hrvatskoj. (Barić, 2021:175)

Godinu dana kasnije, mijenjaju ime u Karlowy Vary te ritam mašinu mijenjaju bubnjarem. Do kraja svoje karijere izmijenili su tri bubnjara, od kojih je jedan bio Ivan Fece-Firči iz EKV-a. Njihov doticaj s EKV-om ne staje tu, jer im se 1984. godine pridružuje Margita Stefanović, čime njihov originalni zvuk nestaje. Svoj prvi i jedini album, *La Femme*, objavljuju 1985. godine. Nakon ovoga albuma, Karlovy Vary održava nekoliko koncerata te prestaje s radom 1986. godine. (Barić, 2021: 175/6)

U nastavku će se ovoga rada analizirati upravo pjesma *Ratnici*, jedna od njihovih najuspješnijih pjesama do danas.

U pjesmi se *Ratnici* javljaju motivi kakve bismo bez ikakve sumnje našli i u futurizmu. S jedne strane promatramo repetitivnu sliku ratnika, a s druge strane zamjećujemo motiv grada i neonskih svjetala. Kroz pjesmu se dakle prožima poveznica s urbanim životom, ulicama i osjećajem čekanja ili iščekivanja. I futurizam i punk istražuju društveni napredak, razvoj civilizacije i utjecaj na pojedinca.

Referenca na *ratnike* koji čekaju sugerira osjećaj iščekivanja ili sukoba. Ovo se može smatrati oblikom društvenog komentara ili odrazom turbulentnog vremena u kojem je pjesma napisana. Spominjanje *krhotine snova* nagovještava temu urbanog propadanja i srušenih snova grada.

Zaključujemo kako pjesma *Ratnici* govori o borbi s razvojem civilizacije, i iskazuje otpor prema modernom društvu i načinu života, po čemu se razlikuje od naših futurista, koji su svaku promjenu koja bi vodila prema tehnološkom napretku i razvoju civilizacije podržala i slavila.

5.2.4. Let 3 – Mama ŠČ!

Danas kulturni bend, Let 3 nastaje početkom 1984. godine u Rijeci pod imenom Let 2, kada se Zoran Prodanović-Prlja, do tada vokalist više punk i novovalnih sastava, udružuje s ekscentričnim basistom Mrlom, koji je od 1978. do 1982. bio basist *Termita*, kulturnog riječkog punk benda. (Barić, 2021: 280). Već tada, kao Let 2 na svojim prvim demo snimkama, „pokazali su se kao totalni art rock bend sa bogatom i bučnom zvučnom pozadinom i nadrealnim i apsurdnim tekstovima („Ribe laju“).“ (Barić, 2021: 280). 1986. godine mijenjaju ime u Let 3, pod kojim nastupaju i danas. Od tada postaju poznati kao, navodi Barić, ljudi cirkusanti, popraćeni blesavim, ekscentričnim, zabavnim nastupima, s ponekad šokantnim audiovizualnim predstavama koje su u početku ipak malo u neskladu sa relativno mračnim tekstovima i zvukom. (Barić, 2021: 281). Let 3 danas je smatran jednim od najvećih bendova nastalih za vrijeme bivše Jugoslavije.

U nastavku ovoga rada analizirat će se *Mama ŠČ!*, pjesma antiratne tematike kojom 2023. godine predstavljaju Hrvatsku na Euroviziji.

Pjesma *Mama ŠČ!* svojom je formom, u odnosu na ostale tekstove uključene u ovaj rad, najvjerodostojnija futurizmu. Let 3 u ovoj pjesmi eksperimentira hrvatskim jezikom, a poglavito s glasovima koji nisu prisutni u stranim jezicima, što se vidi u ponavljanju sloga *šč* kao i ispisom hrvatske abecede u pred-refrenu.

Važno je, međutim, kod analize ove pjesme uzeti u obzir sociopolitički kontekst u kojemu ona nastaje, kako ne bismo pogriješili potpuno je okarakterizirajući kao futurističku. Naime, 2022. godine započinje rat u Ukrajini, koja te iste godine nosi pobjedu na Euroviziji, čime, uz pomoć ostalih država Europe, organizira Euroviziju naredne godine. Ovi događaji rezultiraju natjecateljima koji posežu za antiratnom tematikom, u čemu ni sam Let 3 nije bio izuzetak. Oko tematike svoje pjesme izjašnjavaju se i sami Damir Martinović Mrle i Zoran Prodanović Prlja, koji izjavljuju sljedeće: *Naša poruka je neka rat stane i neka bude puno ljubavi i mira. To je jedina poruka koju mi imamo i nosimo u srcu i u duši svojoj i to želimo prenijeti svima. Mi mislimo da svatko mora imati pravo na svoje opredjeljenje, dom, na izbor. Eto, to je ideja.*¹⁰ Ideja koju Let 3 predstavlja u svojoj pjesmi znatno se razlikuje od Marinettija i njegova slavljenja rata kao *jedine higijene svijeta*.

5.2.5. Paraf – T kao Krava

Paraf je danas smatran *Prvim istočnoeuropskim i prvim punk bandom u komunističkom sistemu* (Barić, 2021:19). Oni nastaju još 1976. godine, ali tek krajem 1977. preuzimaju svoj upečatljivi punk stil i zvuk. Barić navodi kako *dolaskom nove 1977. godine, Parafi imidžom postaju prvi domaći punkeri, a i britanski punk se sve više infiltrira u njihov zvuk* (Barić, 2021:19).

Šira javnost Paraf upoznaje preko tadašnjeg omladinskog lista Polet, a Barić navodi dio članka koji ih opisuje:

Tamne naočale, lokoti, lanci, ziherice, frizure navrh glave, šizoidne kretnje, eksplozija nerazumljivih riječi i zaglušni zvuk...Paraf već sada posjeduju sve komponente potrebne dobroj punk grupi: agresivnost, energiju, scenski nastup i izgled, neposrednost, iskrenost te možemo reći da su izuzetno dobri početnici. Ipak im moramo prigovoriti da su tekstovi nedorečeni, često naivni, a sviračke sposobnosti daleko od izvanrednih. (prema Barić: 2021:19)

¹⁰ Preuzeto s <https://www.index.hr/magazin/clanak/let-3-konacno-otkrio-koja-je-poruka-pjesme-mama-sc/2438625.aspx> (3.10.2023.)

U nastavku ovoga rada, analizirat će se tekst pjesme T kao Krava, jedne od ranijih pjesama njihova stvaralaštva.

U pjesmi *T kao Krava* mogu se zamijetiti elemente pobune i nekonformizma. Stihovi prenose osjećaj pobune protiv društvenih normi i autoriteta. Ponavljanje izraza poput *zato što pušite* i *ma zašto pušite* može se smatrati izazovom konvencionalnih očekivanja i preispitivanjem zašto se ljudi prilagođavaju određenim ponašanjima. Stihovi pjesme kritiziraju društvo, dajući mu tjelesne karakteristike (*zelena lica, manjak noktiju i kose*) kao i emocije tjeskobe i paranoje (*strepite od noćnog kucanja na vrata*). U tekstu se specifično fokus stavlja na pušenje, koje u ovome kontekstu simbol štetnog ponašanja koje je u skladu s tendencijom punka da kritizira društvene probleme.

U pjesmi se primaran fokus stavlja na moderno ponašanje, tjeskobu i društvenu kritiku, što se može promatrati kao obraćanje suvremenom urbanom životu, temi od interesa za futuriste. U samoj formi pjesme lako je povući paralelu s futurizmom; futuristička poezija često je koristila eksperimentalni jezik i nekonvencionalne oblike izražavanja, što se vidi i u stihovima Parafa.

Može se zaključiti kako ovaj tekst pokazuje snažne punk-elemente kao što su bunt i društvena kritika, no relevantnost i mogućnost povezivanja sa samim futurizmom postiže se formom koja se u ovome slučaju dokida.

5.2.6. Satan Panonski

Nemoguće je pričati o punku i spajati ga s njegovim avangardnim književnim prethodnicima, a ne spomenuti jednu od najavangardnijih osoba hrvatske punk-kulture.

Ivica Čuljak, tada poznatiji pod nadimkom Kečer II., svoje djelovanje započinje kao pjevač u jednom od prvih vinkovačkih bendova – Pogreb X, osnovanom 1978. Pogreb X nosio je epitet jednog od „najbrutalnijih jugoslavenskih punk bendova svih vremena“ (Barić, 2021:53), a tome je uvelike pridonio ekscentrični nastup pjevača. (Anđelković, 2015:1). Njegova autodestruktivnost već je tada zamijećena, zbog čega sam bend i dobiva svoju prepoznatljivu sliku na glazbenoj sceni.

Ivica Čuljak za svoga je života u više navrata boravio na psihijatriji, počevši 1977. nakon napuštanja gimnazije, kada i dobiva svoj nadimak Kečer (Barić, 2021: 53). S Pogrebom X djeluje do 1981., kada je osuđen na višegodišnji zatvor zbog ubojstva za koje Čuljak tvrdi kako je bilo u samoobrani. Zahvaljujući svome ocu, Čuljak umjesto u zatvor odlazi na psihijatriju, odakle je pušten ranije, 1990. godine, nakon peticije koju potpisuju punkeri diljem Jugoslavije (Barić, 2021: 53). Čuljak odbacuje svoj nadimak Kečer 1988. godine, i mijenja ga u Satan Panonski po kojemu je i danas prepoznatljiv. Čuljak opisuje kako si taj nadimak nije dodijelio sam, izavljuje: *Ime Satan Panonski 1988. ne dadoh samome sebi, nego mi starije žene vikale: Beži, vraže Slavonije od mene* (Citirano prema Marjanić, 2022: 46). Time postaje legenda punk scene u Hrvatskoj. (Barić, 2021:53).

Čuljak umire 1992. godine pod nepoznatim okolnostima, nakon što se 1991. godine prijavljuje kao ratni dragovoljac, sudjelujući u obrani Vinkovaca od srpske agresije. Jedna od teorija njegove smrti bila je ta da se Čuljak poskliznuo na zaleđenom pločniku i pao, čime je slučajno otkočio svoj kalašnjikov, usmrтивši se. (Barić, 2021:54).

Danas je najprepoznatljivija umjetnost Satana Panonskog ona je koji se odnosi na njegov body art, odnosno manipulaciju vlastitim tijelom na sceni. (Anđelković, 2015: 2). U nastavku će se ovoga rada definirati body art i njegova poveznica sa Satanom Panonskim.

Prema Šuvakoviću, „body art je oblik djelovanja i rada s ljudskim tijelom u procesualnoj umjetnosti“ (Šuvaković, 2005: 118). Njega čine radovi umjetnika koji svoje (ili tuđe) tijelo izravno koriste kao objekt umjetničkog izražavanja. Tijelo u svakome smislu postaje platno, objekt i nositelj ideje umjetnika. Šuvaković razlikuje tri vrste body arta, a to su analitički,

ekspresivni i bihevioralni body art (isto). Za analizu Satana Panonskog bitan nam je ekspresivni body art.

Šuvaković objašnjava ekspresivni (ili ekspresionistički) body art kao *ritualni, terapijski ili egzistencijalni performans*. Nastavlja opisujući kako *Tijelo umjetnika, elementarni procesi s tijelom ili ekscesni oblici ponašanja (autoerotizam, otuđenost, sadizam, mazohizam, narcizam, travestija, homoerotizam) postaju sredstvom izražavanja unutrašnjih stanja umjetnika. Umjetnik se lišava posrednika (slikarstva i skulpture) da bi izravnim činom i manipulacijom tijela provocirao i izrazio osjećaj egzistencijalnog užasa, straha i potisnutih emocija i želja.* (Šuvaković, 2005: 118).

Ljubica Anđelković Džambić opisuje Satanov body art na pozornici, navodeći kako bi, ponekad uz pratnju glazbe, recitirao vlastitu poeziju dok je brutalizirao svoje tijelo na različite načine, koji su uključivali rezanje žiletom, probadanje zihericama, samoozljeđivanje nožem i staklenim bocama, paljenje odjeće, vrućeg voska, puštanje krvi i ostali oblici autodestrukcije. Ovakve je nastupe Čuljak pratio ekstatičnim plesom, mimikom i gestikulacijama te kostimiranjem i uporabom rekvizita. (Anđelković, 2015: 4)

Danas se može samo nagađati što je bio pravi povod takvoj brutalnosti na pozornosti, pokušavajući shvatiti radi li se o duševnim promjenama što ih psihijatrijska bolnica ostavlja na samoga Čuljka, ili se zaista radi o ritualima i pročišćavanju. Nenad Rizvanović, autor Pogovora zvanog *Satan živi!* u zbirci Satana Panonskog, opisuje njegovo samoranjavanje kao potrebu za olakšavanjem tereta i boli drugima;

Život i smrt u ovim stihovima plešu u mutnoj, bolesnoj, neljudskoj simbiozi. Satan je spreman iskrvariti na sceni u šou programu, nečistoj formi punk performansa i cirkuske predstave. Želi doslovce krvariti na sceni, temeljito, fizički, ljudski stvarno, želi da publika vidi kako se krvari, ali ta krvarina nije bezrazložna i besmislena jer Satan katarzom svoje fizičke boli olakšava teret bolesnicima, očajnicima, luđacima i ubojicama. (Rizvanović, citirano prema Čuljak, 2019: 245)

Nastup Satana Panonskog 23. kolovoza 1988. godine u „šatoru Guliver“ u Zagrebu; djeca uživaju u njegovu pankerskom nastupu¹¹

Satan Panonski prvi na ovim prostorima na scenu donosi tzv. tijelo otpora kroz glazbeni performans, uvodi brutalnu tjelesnu izvedbu koja uključuje samoozljeđivanje na sceni, te time zaslužuje mjesto u povijesti domaćeg performanca. (Anđelković, 2015: 2)

U nastavku ovoga rada analizirat će se stihovi pjesme *Misli li Istok* te njegove kratke poeme *Sasvim hitno*

Misli li Istok

Satan Panonski u svojim je pjesmama nerijetko kritizirao društvo, pa tako i ovoga puta nije napravio iznimku. U stihovima kritizira društvene razlike između Istoka i Zapada, ne ostajući samo na stanje u Hrvatskoj. Satan Panonski opisuje strah i ograničenost prijetnjom vlasti i autoriteta. Futurizam se često bavio kritikom društvenih normi i struktura, te je prihvatio ideju osporavanja statusa quo.

¹¹ Slika i opis preuzeti iz Marjanić, Suzana. Tijelo otpora – umjetnost performansa u Hrvatskoj ili od Travelera do transvrnoga zeca, str. 8.

Satan Panonski stihovima *ludi punker Londonom skače* stavlja fokus na modernu urbanu kulturu, temu od interesa za futuriste, koji su slavili živahnost suvremenog gradskog života.

Tekst se dotiče tema bunta, otpora i nekonformizma, koje su ključne za punk kulturu. Ideja o *ludome punkeru* evocira punk etos prkošenja konvencijama i očekivanjima.

Satan Panonski u ovome se cijelu dotiče osobnog identiteta. Stihovi *Ne spominjite, ne spominjite / Jer me ne zanima to / Ne ličim ni jednom, ni drugom / Jer ja sam samo svoj* prenose osjećaj individualnosti i odbacivanja etiketa, što se može promatrati kroz prizmu punka. Skeptični ton teksta, osobito u stihovima o Istoku i Zapadu, može se promatrati kao oblik ironije i satire, koji se često koriste u punk tekstovima za izazivanje društvenih i političkih struktura.

Ukratko, ovaj tekst ima elemente koji bi se mogli povezati i s hrvatskim futurizmom i punkom. Uključuje se u društvenu kritiku, prihvaća modernost, odražava bunt, naglašava individualni identitet i koristi skeptičan i ironičan ton.

Sasvim hitno

Za razliku od ostalih pjesama koje čine punk dio ovoga korpusa, *Sasvim hitno* nikada nije uglazbljena. Ova je pjesma dio poetskog opusa Ivice Čuljka.

Satan Panonski se u svomu stvaralaštvu nerijetko koristio motivom očiju, kako u poeziji, tako i u svojim pjesmama. Ovdje se možemo prisjetiti jedne od njegovih danas najpoznatijih pjesama – *Oči u magli*. Oči su često simbol percepcije i promatranja, a u futurizmu se često naglašavala brza promjena perspektive i vizualna percepcija u modernom svijetu. Ovdje se oči koriste kao sredstvo koje razotkriva zlo i istražuje ljudsku prirodu.

Stihovi *A Bog kazni čovjeka* i kritika Boga zbog stvaranja očiju kako bi ljudi vidjeli zlo sugeriraju subverzivan pristup tradicionalnoj religijskoj slici. Futurizam često promovira rušenje tradicionalnih vrijednosti i uvodi nove, modernizirane perspektive.

U ovoj se pjesmi javlja kontrast između *očiju* i *ljudi s očima*. Oči se ovdje javljaju kao apstraktni percepcijski entiteti, dok *ljudi s očima* upućuju na ideju da ljudi, unatoč sposobnosti promatranja, često ne razumiju svijet oko sebe. To podsjeća na futurističku kritiku društva i njegovih nedostataka.

5.2.7. Trobecove Krušne Peći – Imam Dovoljno Te Vlage

Zagrebačka grupa Trobecove Krušne Peći postaje kontroverzna već svojim samim nastankom 1981. godine. Svoj bend nazivaju po Metodu Trobecu, autolimaru iz okolice Ljubljane i serijskom ubojici koji je te iste 1981. godine uhićen i osuđen zbog silovanja, ubojstva i komadanja žena koje je potom palio u krušnim pećima. (Barić, 2021: 198)

Trobecove Krušne Peći očituju se svojim bizarnim stilom koji razvijaju vrlo rano, i koji ih razlikuje od punka i novog vala kakav tada dominira na našim prostorima. Njihovi su tekstovi od početka morbidni i ekspresivni, a sama glazba prožeta je ludilom, sa vrištećim i urlajućim vokalima, dominantnim basom, i (malo kasnije), histeričnim jazz saksofonom. Zbog svojeg su provokativnog imena, tematike pjesama, ali i agresivnih nastupa često imali problema s organizatorima svirki, javnošću, pa čak i glazbenim tiskom. (isto)

Barić ih naziva *kaotičnom i paklenom noise mašinom*. Snimke njihovih nastupa pokazuju prilično agresivan i bučan bend koji divlja na pozornici. Sa sigurnošću možemo tvrditi kako su bili ispred svoga vremena, budući da njihov zvuk predviđa žanr koji se krajem 80-tih naziva *noise rock*. Na jednom od nastupa, saksofonist Capri udara šipkama i ritam na umivaoniku od gize, iščupanom iz nekakvog WC-a prije koncerta. Uz to se lupanje u pozadini mogla čuti traka sa zvucima skičanja koje proizvode svinje u agoniji, koju su članovi benda zaista snimili na jednome klanju i koju su s vremena na vrijeme znali pustiti na svojim nastupima. (Barić, 2021: 199)

Vinko Barić iskazuje ponos zbog postojanja i djelovanja benda „koji svoje mračne opsesije, a i perverzni humor pretvara u scenske nastupe izrazito visoke umjetničke i glazbene vrijednosti, ali i suvremenosti“. (Barić, 2021: 200)

U nastavku ovoga rada analizirat će se njihova pjesma *Imam dovoljno te vlage*:

Trobecove Krušne Peći već od početka svoga stvaralaštva pokazuju liniju prkosa, a svojim su tekstovima i zvukom sve bliži avangardi.

Pjesma *Imam dovoljno te vlage* napisana je provokativno, dok interpunkcije i povezanosti u tekstu isprve nema, čime je možemo usporediti s njenim futurističkim predcima.

Trobecove Krušne Peći kroz svoje tekstove iskazuju ironiju društva. S jedne strane, analiziramo mračne motive *Imam dovoljno te vlage*, *tamo gdje nemam uha*, a s druge strane osjećamo ironiju tekstova poput *Vidi sliku 5* i *Za muškarce koji žele bolje i više*.

Motiv *malo sam perverzna, ali to je ljudski* prožet je subverzivnim praksama i pruža liniju otpora društvu, iskazujući kontroverzu. Budući da je punk povezan s pobunom i otporom prema društvenim i političkim strukturama, stih *mišići su se stegli* sugerira bijes spremnost na neku vrstu otpora ili borbe za svoje ciljeve.

Vidi sliku 5 i *Za muškarce koji žele bolje i više* ironiziraju napredak društva, rugajući se, vjerojatno, novim medijima koji s društvenim promjenama postaju sve zastupljeniji.

Zaključujemo da Trobecove Krušne Peći, nezadovoljni smjerom kojemu se današnjica okreće, pjesmom izražavaju nezadovoljstvo pozivaju na i borbu protiv određenih okolnosti, čime punk evocira futurističku potrebu za prevrednovanjem društva.

5.2.8. Vlasta Popić – Nova

Vlasta Popić post-punk je trio iz Hrvatske. Tijekom svoje karijere izdaju dva albuma. Zbog prvog albuma, *Za očnjake* (2012.), često su uspoređivani sa srpskim noise bendom Repetitor.

Njihov drugi album, *Kvadrat* (2015.) donosi više od njihovog omiljenog prepoznatljivog indie-punk-noise-nowave-pop izričaja, ali ovaj put s mračnijom, zlokobnijom oštricom. Ploča zvuči ambicioznije, promišljenije i koherentnije u usporedbi s ranijim izdanjem, a to čini korištenjem mnogo prljavijeg, iskrivljenijeg i bučnijeg sviranja i produkcije. Kombinirano žensko/muško pjevanje i povici dodaju pravu energiju povremeno melodičnoj, često žustroj atmosferi koju stvara temeljna instrumentalna psihodelija. Stihovi, otpjevani na materinjem hrvatskom jeziku benda, sporadično donose nekoliko angažiranih poruka, dok se prevladavajući diskurs bavi umjereno osobnim temama, na trenutke suptilno upakiranim u apstraktne poetske konstrukcije.¹²

U nastavku ovoga rada analizirat će se tekst pjesme *Nova*.

U ovoj se kratkoj pjesmi mogu izdvojiti elementi futurizma. Prije svega, stavlja se naglasak na promjenu i modernost. Koncept potrebe za novim tijelom tumači se kao odraz futurističke fascinacije promjenom i modernošću, koja se očituje futurističkom potrebom za odbacivanjem tradicije i prihvaćanjem novoga. Ovdje možemo zamijetiti i kritika starog: Stih

¹² Sadržaj o bendu preuzet sa stranice Moonlee Records; <https://www.moonleerecords.com/artists/vlasta-popic> (posjećeno 23.8.2023.)

Svo je neko staro i dotrajalo u kontekstu usporedbe s futurizmom predstavlja odbacivanje tradicije i okretanje prema novome.

Tražeci strategije otpora u tekstu, možemo zamijetiti kako *Nova* prenosi osjećaj nezadovoljstva ili frustracije, što je u skladu s buntovnim duhom punka. Ideja o potrebi novog tijela i stih *podvalili su ti neko smeće!* implicira osjećaje skepticizma i sumnje, kao i osude na trenutno stanje, što možemo usporediti s punk etosom preispitivanja autoriteta i osporavanja društvenih normi.

Zaključuje se kako ovaj tekst sadrži elemente otpora kakve prepoznajemo i u hrvatskom futurizmu i u punku. Dotiče se tema promjene, modernosti, nezadovoljstva starim i skepticizma, što su karakteristike koje dijele oba pokreta.

6. Susreti futurizma i punka – gdje, kako i zašto?

Futuristički koncepti i teorijske postavke u hrvatskoj se književnosti povijesne avangarde najbolje vide u pjesničkim tekstovima. U Matošićevu tekstu *Brzovoz*, primjećujemo nasilne fonetske i ortografske inovacije, slobodne asocijacije i česte aluzije na aktualne političke događaje. S druge strane, Aralićeva djela *Brzoplov* i *Oči*, osobito *Brzoplov*, predstavljaju modele takozvane *aeroplanske* i *željezničke* poezije. U ovim je pjesmama sve u pokretu i u povišenom jezičnom registru, sve juri brzinom koja graniči s ludilom, reprezentira se gomila energije koju stvara industrijski napredak. Ove su pjesme oslobođene tradicionalnih interpunkcijskih znakova, njihova sintaksa i jezične strukture su razbijene. Ističe se potpuno odbacivanje prošlosti, a ustrajava se na suvremenosti i potrebi za otkrivanjem novoga. Središnja je crta hrvatskog futurizma koncept isključivosti.

Analiza konkretnih tekstova pružila je uvid u sličnosti i razlike između futurizma i punk-pjesništva, posebice kroz usmjerenost na aspekte agresivnosti, promocije različitih ideja, otpora, prkosa i subverzije prisutne u analiziranim pjesmama.

Analiza futurističkih i punk-tekstova pokazala je opetovanost motiva očiju. Oči se pojavljuju kao snažan simbol i u povijesnoj avangardi, i u neoavangardi 70-ih, i u postavangardi 80-ih godina prošloga stoljeća, odnosno u suvremenosti, ali s različitim konotacijama. Futuristi ih često koriste kao simbol dinamizma i budućnosti; *Djeteta oči love život što još daleko* (Aralica), dok punk-pjesnici često koriste motiv *očiju* kao simbol bunta i protesta protiv društvenih nepravdi: *Poslije muka krvave oči* (Kaos); *A Bog kazni čovjeka/Stvorivši mu oči* (Čuljak).

Osim toga, zamjetno je da i futurističke i punk-pjesme ističu elemente otpora, prkosa i subverzije. Oba pokreta borila su se protiv ustaljenih društvenih normi i konvencija, koristeći ekspresivni jezik i stil da bi izrazili svoj bunt protiv status quo stanja. Važna razlika koju smo istaknuli jest njihov odnos prema ratu, što možemo vidjeti u kritici rata koju Let 3 iskazuje svojom pjesmom *Mama ŠČ*. Futuristi često slave rat kao sredstvo za obnavljanje društva i stvaranje bolje budućnosti, nazivajući ga *jedinom higijenom svijeta*, dok punkeri kritiziraju rat kao sredstvo za uništavanje i nasilje, što ukazuje na različite ideološke predznake futurizma i punk-kulture.

Nadalje, istaknuli smo zajednički element futurizam i punka, a to je otpor tradiciji i ustaljenim formama pjesama. Futuristi su eksperimentirali s jezikom i formom kako bi izrazili svoju revolucionarnu viziju, dok su punk-pjesnici također odbacivali konvencionalne forme pjesama kako bi stvorili autentičan izraz svojih osjećaja i stavova.

Na temelju provedene analize možemo zaključiti kako i futurizam i punk-pjesništvo predstavljaju važne izraze otpora u hrvatskoj kulturnoj povijesti, svaki na svoj način. Oba su književna – pjesnička stila ostavila dubok trag u umjetnosti i društvu, promovirajući različite ideje, izazivajući norme i potičući na razmišljanje o društvenim pitanjima, i to svojim stilskim ekstrovertiranostima. I futuristički i punk-tekstovi izazivaju recepcijski šok zbog jezičnih i tematsko-motivskih eksperimenata, zbog nepostojanja narativne ili bilo koje druge strukturne matrice koja bi bila recepcijski orijentir.

Nadalje, analiza futurističkih i punk-pjesama pruža uvid u dinamiku društvenih promjena i evoluciju umjetničkog izražavanja. Futurizam je bio odraz buđenja modernog doba, naglašavajući tehnološki napredak i brzinu promjena. S druge strane, punk-pjesništvo proizašlo je iz frustracija i nezadovoljstva mladih generacija u drugoj polovici 20. stoljeća, koje su imale potrebu buntovnički reagirati na socijalne i političke nepravde.

Kontrast između futurizma i punk-pjesništva razjašnjava i različite povijesne kontekste u kojima su ova dva pokreta nastala. Futurizam se pojavio u Europi prije Prvog svjetskog rata, dok je punk-pjesništvo došlo do izražaja u drugoj polovici 20. stoljeća. Razumijevanje povijesnih okolnosti pomaže bolje razumjeti motive i poruke futurizma i punka.

Na kraju, važno je istaknuti kako i futurizam i punk-pjesništvo snažno utječu na suvremenu umjetnost i kulturu. Njihova agresivnost, bunt i originalnost inspiriraju nove generacije umjetnika i kreativaca da se izraze na svoj način i izazovu društvene norme. I futurizam i punk podsjećaju na važnost umjetničkog izražavanja kao sredstva za promicanje promjena i društvenih ideala.

7. Zaključak

Nakon analiziranja i uspoređivanja tekstova dvaju različitih poetičko-stilskih konteksta – onih futurističkih i tekstova koji pripadaju suvremenosti, i to punk-kulturi, može se primijetiti kako su upravo manifestacije otpora ono što čini usporedivima njihov konotacijski potencijal. Hrvatsko futurističko pjesništvo donosi revolucionarni duh, odbacuje tradicionalne norme i vrijednosti, glorificira industrijski napredak.

S druge strane, hrvatsko punk-pjesništvo također predstavlja snažan otpor ustaljenim društvenim strukturama i normama, no za razliku od futurističkih tekstova, u njemu nema ushita i optimizma zbog nastupanja novog vremena. Punk-pjesništvo kritizira tradiciju i aktualni društvenopovijesni kontekst, ali ne da bi osvjetlilo neku bolju alternativu.

Hrvatsko punk-pjesništvo, kao i ono nastalo u futurizmu, koristi svoje stihove kao oružje protiv društvenih nepravdi i licemjerja, a punk-autori skloni su otpor svjedočiti i svojim tijelima, što se vidjelo na primjeru Satana Panonskoga.

Analiza je pokazala mnoge paralele između futurističkoga i punk-pjesništva, uključujući upotrebu eksperimentalnog jezika, ekspresionističkih elemenata i bunta protiv konvencija. Tekstovi ostaju bez interpunkcije, eksperimentira se formom, koristi se fragmentaran iskaz i leksemi bunta, otpora, kritike, negativiteta.

Naposljetku, ovim je radom dokazano kako su futurističko i punk-pjesništvo bili važni izrazi otpora u hrvatskoj kulturnoj povijesti. Oba su se korpusa istaknula svojom sposobnošću da provociraju, inspiriraju i izazovu društvene norme.

Također, važno je istaknuti da su i futurističko i punk-pjesništvo kroz različite strukturne manifestacije otpora posredovali ideju borbe protiv neproaktivnoga konformizma i pasivnosti, odnosno za rješavanje društvenih problema i nepravdi.

I jedno i drugo pjesništvo potiče na promišljanje o mogućnostima promjene i angažiranja u društvenim i političkim procesima putem umjetnosti.

8. Popis literature

Barić, Vinko. *Hrvatski punk i novi val*. Solin, 2021.

Čuljak, Ivica. *Zvali su me Satan Panonski*, Šareni dućan, Koprivnica 2019

Darko Glavan, *Punk: potpuno uvredljivo negiranje klasike*, Strmec Samoborski, 2008

De Micheli, Mario. *Umjetničke avangarde XX. stoljeća*. Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb 1990.

Donat, Branimir. *Prakseologija hrvatske književnosti II: Modernost i modernizam*. Fraktura, 2012.

Donat, Branimir. *Prakseologija hrvatske književnosti III: Modernizam i postmodernizam*. Fraktura, 2013.

Donat, Branimir. *Put kroz noć, antologija poezije hrvatskog ekspresionizma*. Dora Krupićeva, 2001.

Felman, Shoshana. *Writing and Madness*. Stanford University Press, 2003.

Košćević, Želimir. *Nedovršene teme prošlog stoljeća*. MEANDAR, 2002.

Marjanić, Suzana. *Tijela otpora – umjetnost performansa u Hrvatskoj ili od Travelera do transvrznoga zeca*; Preuzeto iz TIJELO u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi, ur. Brković, Pišković, Zagrebačka slavistička škola. Zagreb, 2017.

Marjanić, Suzana. *Umjetnost performansa i kinizam: izvedbena linija otpora*. Durieux, 2022.

Pavlović, Boro. *Ugodna pripovijest. Neobuhvatljivi eseji*. Prir. Josip Pandurić i Goran Rem. Disput, Zagreb, 2016.

Perasović, Benjamin. *Urbana plemena; Sociologija subkultura u Hrvatskoj*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2001.

Petrač, Božidar. *Futurizam u Hrvatskoj*. MH, Ogranak Pazin, 1995.

Roić, Sanja. *Istočno i zapadno od Trsta*. Hrvatska sveučilišna naklada, 2013.

Slabinac, Gordana. *Hrvatska književna avangarda*. August Cesarec, Zagreb, 1988.

Sorel, Sanjin. *Hrvatsko avangardno pjesništvo*. Filozofski fakultet u Rijeci, 2009.

Šuvaković, Miško. *Pojmovnik suvremene umjetnosti*. Horetzky – Vlees & Beton, Zagreb, Ghent, 2005.

Zorić, Mate. "Marinettijev futurizam ponovno razmotren." *Književna smotra*, godište I, broj 2, 1969/70, str. 87-90.

Žmegač, Viktor. *Strast i konstruktivizam duha*. Matica Hrvatska, Zagreb, 2014.

Internetski izvori:

Anđelković Džambić, Lj. "Krvavi performans i tijelo otpora: Satan Panonski." *Artos*, br. 3, 2015. <https://hrcak.srce.hr/151997>.

Glavan, Darko. "Sironi i futurizam." *Život umjetnosti*, vol. 45/46, br. 1, 1989, str. 97-98. <https://hrcak.srce.hr/271084>.

Kalčić, J. "SUBKULTURE MLADIH U PULI: OD PUNKA DO RASAPA ALTERNATIVNE SCENE." *Narodna umjetnost*, vol. 49, br. 2, 2012, str. 71-94. <https://hrcak.srce.hr/93664>.

Lukić, D., i Ratkovčić, R. "Performans kao sinteza umjetničkog izraza Satana Panonskog." *Artos*, br. 5, 2016. <https://hrcak.srce.hr/172769>.

Milanko, Sandra. "U potrazi za izvornikom: prepjevi talijanske futurističke poezije u hrvatskom Časopisu Zvrk." *Književna smotra*, vol. 51, br. 193(3), 2019, str. 139-147. <https://hrcak.srce.hr/230335>.

Milanko, Sandra. "O hrvatskim varijantama osnivačkog manifesta futurizma." *LINGUA MONTENEGRINA*, god. XIII/2, br. 26, Cetinje, 2020. <https://www.matica.hr/vijenac/528/iznasasce-hrvatskoga-futurizma-i-boro-pavlovic-23310/>.

Prilozi:

Prilog 1: Joe Matošić – Brzovoz

IzB. preko B i B. te B. u B.

Ssss SSS SS S

Srbiju Stvorili Šovinizmom

Šovinizmom Stvorili Srbiju

Stvorili Srbiju Šovinizmom

Da žeeve Peeemont!

Pijemontom kraljuje kralj, a vlada baja Nikoče (Pašić)

Le roi regne et ne gouverne pas.

Rex regnat sed non gubernat.

Kumanovo; fanatizam; patriotizam; šovinizam.

Bitolj itd.: isto, isto, isto.

Bregalnica također; također; također.

Inače? *Zadah zapada* i miris istoka.

One? Sve. I one prve i one druge, odjevene - kao one s

Kertnerice poslije devet sati.

Beogradsko pozorište, kazalište gledalište nije balkansko; a ovo je nešto, uz kaldrmu koja je bila; uz asfalt koji bi to morao biti i parkete koji to nijesu.

Nije istina (na temelju zakona o štampi), daje nekoć u kazalištu

Beograda bila izvješena ova tablica:

UMOLJAVA SE

SLAVNO OPŠTINSTVO

DA IZ LOŽA

NE PLJUČKA

U PARTER

Naprotiv je istina daje neće ni u buduće biti.

London - Picadilly i Hyde Park

Pariz - Rue de la Paix et Bois de Boulogne.

Berlin - Friedrichstrasse i Tiergarten.

Beč - Kertnerica i Prater.

Zagreb - Ilica i Maksimir.

BBBB

Beograd - Kalemegdan - Knez Mihajlova.

Leipziški Augustplatz, milanska Piazza del Duomo,
venecijanska Piazza San Marco = beogradske Terazije.

Talijanka ljubi - zvonko

Španjolka - sočno

Švabica - službeno - kratko

Engleskinja - ubodljivo

Francuskinja - patosom

Ruskinja- pijano

Hrvatica - vatreno

U Srbiji: hljeba; hljeba, svinje, hljeba, prašćevine; hljeba,
govedine; hljeba, prčevine; hljeba, prasetine; hljeba, prašćevine

----- -Šćevine- ----- -vfne- ----- -ne - - -

----e.

Dis moi ce que tu manges, je te dirai ce que tu es.

(Brillat-Savarin, La Physiologie du gouf) S. Pandurović: - "Kroz noć crnu lete gvozdena kola. Zadihano hukte. Promiču brzo mutne siluete. Prejurili smo polja, vijadukte; šume i rijeke. A noć nijema plete svilenu mrežu sjećanja i sjete". Jurimo, jurimo, jurimo. Tratra-trum tra-tra-trum. željeznica dere drum ko da strašću pije rum i vagoni bruse drum
Tra-tra-trum tra-tra-trum.

B

Zymony. M(agyar) A(lam) V(asutak) Ruhatar M(ein) A(rmes) V(aterland) M(agyari)

A(bzug!!!) V(an!!!)

-Poslužniče!

- Hordar, evo! Ja sam od ovog orszaga. Što ćete?

(Zvek, cvek). Hvala. Tankšen. Sretno!

Kyhajlony veseleyes! pfuj!

Kišem i naginjem se veselo vani: kroz prozor za inat.

Nem dohany. Pfuf!!

Tapikatapakata -pikatapakata

Phiiiiiaaaaaaaaaa fiiiiiaaaaaa

Ziiiiiiiiaaaaaaaaaa.

Dim. Noć. Dim. Iskre. Dim. Noć.

Zora. Bijelo. Svijetlo. Zeleno. Polje. Konji. Svinje.

Konji. Svinje.

Reci mi što ti seljak pase, reći ću ti tko si.

Tapikatapakata pikatapakata.

Dim. Dimnjaci. Tvornice. Kuće. Kuće. Kuće.

Buuuuuudaaaaapeeesssst.

Budim = karikaturalno karikaturistična karikatura Pešte koja je karikatura karikature evropskih velegradskih karikatura.

Birtijski parlamenat Vunbacitelj. Grof Stjefan, svevišnjac koalicije.

U ovom gradu nema ništa ni ne bje ništa što vrijeđaše A. G.

Matoša i sviju nas. Max Nordau rodi se ovdje i ode u Pariz.

Ova će zemlja dobiti uvijek najzlatnije kolajne na svim međunarodnim izložbama za nepatvoreni sifilis kojemu malo škodi Erlich - Hatin - Šestošest.

Ništa jeftinije ništa skuplje od mađarskog mesa nježnijeg spola i puti, nabreklih grudiju i dolje. Pfuj!

BBB

- Vlak za Beč?

- Nemtudum.

Dumm. Dumm. Alles: Dumm.

Der Zug nach Wien? II treno per Vienna? Chemin de fer pour Vienne? Railway to----- -Ali right!

Expresssssssss sssss sss ss

Magvarorszagijazacija. Mađarizacija. Racija.

Desno i lijevo hrvatska sela, bez hrvatske škole.

Katoličke crkve i mađarske propovijedi hrvatskoj raji, te mađarski notajevi protagoniste.

U lijevoj ruci sat.

Desna se okreće s rastavljenim prstima.

Moje oči + kondukterske oči = ?

- Stadtbanhof: 6.25

- Kako Wien, melanž, theschale...

Noć. Ottakring. Ugao. Lampa.

Sjena: Daš Auge des Gesetzes. Ona, One - x Aufzvvicken.

Oči (gurne me) Podsmjeh:

- Geh ma Kleinerl?

- Ufff.. .Pfuuuuuuuuuuj!

Dalje. Čuk. Čak. Oni: Plattenbruderi, štriceri; pilheri. U

šusterbasu:

Vječni povratnici u najpošto karijskijem dnu taložnog taloga:

Mahrarnaaaa... .Mahramaaaa

Blaueozeeeee.. .lossaraaaaaa...

Svjetlo, sjaj i tamni glad.

Da u ovoj austrijskoj menažeriji od gladi crknu Beethoven, a bio

bi pokopan ko pašće da ne bude nemuzikalnih Engleza, sada

Walzertraum i Vesela Udovica mili Lehara

BBB

Schnitzler, Hofmansthal, Zweig; Bahr, Burckhardt, Bartsch David; Altenberg;

Wassermann, pa Ziffereff, Bauer i drugi nedjeljni podlistkaši prave od Beča Njemačku; a

njemačkim amorfnu Wien, neprogutavši ono skoro po miliona Čeha čak ni statistikom sa brojem osam i četiri ništice.

Parter bečki je vurštl i to bez hrena i ja više ne idem tamo da to ne postanem i ja. Aus -
um - einsteigen. ¹³

¹³ Pjesme preuzete iz B. Donat: Antologija poezije hrvatskog ekspresionizma, str 57.-66.

Prilog 2: Joe Matošić – Lakoonu mog ljubavnog motora

Trimoto

	Zweifle an der Sonne Klarheit
El mismo amor ellas tienen	Zweifle an der Sterne Licht,
	Weifle ob luegen kann die
que la muerte a quien las llama;	Wahrheit
vienen si no se la llama,	Nur am meiner Liebe nicht!
si se las llama, no vienen.	
Ramon de Campoamor	Shakespeare Schlegel Hamlet

L'absence est a l'amour ce qu'est au feu le vent;
il eteint le petit, il allume le grand.

Bussy - Rabutin

Sfingo!

Što mi na put stade?

Zar misliš da hoću da ti se svidim?

Kloni mi se!

Sreće moje fatu morganu već vidim.

Dugo sam bio rob.

Dugo, predugo ljeto.

Sikter! Da bježiš ko divlji sob

neću biti pseto.

U meni ponosa ima

jer ljubavi ima.

Vulkan ja sam;
lavu rigam,
plamen stršim,
kozmos kidam.

Srce tvoje

trostruko je:

Mont Blanc

Gaurisanker,

Mont Everest.

Led, led, vječni led.

Studen, studen, vječna studen.

Snijeg, snijeg, vječni snijeg.

Srce je moje

ljubavi puno.

ono me uvijek budi.

Ah, zašto me ljubav,

vrto glavom željom

vrto glavom voljom

vrto glavom željom

diže uvijek u SVEVIS lud?

Ah, zašto me budi?

Ah, zašto me često vraća i baca

u očaj hud?

P.S. Zašto me budi?

Zašto me ovog trenutka jača i baca

u SVEVIS lud?

Prilog 3: Anton Aralica – Brzoplov

uj uj

sssssiiii

plameni grad

zvižduci sikće

i leti mahnito posred mora

časak

hiljadu žarulja sijeva

ššššš stop ššš

sva se utroba trese

pjeni se more

hući

miruju vijci

i neman

kao zaklani div

mirno leži uz kraj

vreva vreeeva vrevaaaa

na lađi i kraju

istom je pao most

pet časova

buka i žamor

krč krč k rrrr c

škriplje pod sandućim teškim

vitki željezni most

stotine očiju gleda

stotine ruku se hvata

uz posmjeh uz suze i dah

zdra a a a v o

i ka a a a k o

i opet posmjeh i plač

nijemo tiho

na kasaru tamo

motre doseljenici

i misle kad li će krenuti lađa

svoju utrobu tešku

put njihovog rođenog kraja

petnaest časova

snova sikće sirena

hući pakleni stroj

trga se lanac

svija se jarbol

pod teškom snagom ko klas

s obale stotinu oči

s lađe stotinu oči

prate kretnje i glas

i opet

zdravo o o o o i s bogo o o om

pomamno

živo

uz prost i viku

leti sve gore i dalje

još se jednom pruža

na pozdrav ruka

na cijelov usna

šum šum šum

već pada most

dvadeset časa

bezbrojne glave s kasara veselo vire

i mašu na pozdrav rupci

sij sij

sva se utroba trese

od titanske snage vijka

šumi šumi i bjesni

more

drhću žižci

kao na potres zvijezde

časak dva

pa brzi kret

i desno i lijevo

već juri mahnitom snagom

te iščezne

plameni grad

Prilog 4: Anton Aralica – Oči

Oči Oči Oči

Svuda gdje samo kreneš

tisuć te prati oči

glupih i umnih

lijepih i ružnih

crnih i plavih

ko SMRT I ŽIVOT

Djeteta oči love život što još daleko

pred njima zastorka krije

divnog Neshvaćanja

Pogled starca ruje

u prošlost tražeć

život u liku pogane Smrti

Pogled plavojke mlade

traži ugljenu kosu Don Huana

Pogled cocotte

na pločniku bogati courtway

Pogled žene

u nakaznom liku muža

već minule strasti i želje.

Ništa ko pogled

Ništa ko pogled.

U njem vidiš uzdah i suzu

majke kad bdije nad sinom

U njem daleku želju mornara

kad s jarbola gleda

u magli gdje tone rodni žal

U njemu vječnu mržnju

tvojeg bedastijeg druga

U njemu strast narasti

što izjeda 14 godišnje djeve.

Ništa ko oči.

Ništa ko oči.

S njima gleda pijanac

u noćnoj lampi

gdje brza mahnuti vlak

S njima luđak

u sebi zemaljskog vladara

S njima mudrac

u sebi simbol Atene.

Za to ste lijepe

oj oči

jer svaka boja i slika

drugačijeg u vas je lika.

Vi ste svjetlo

požar

i mrak

Nikad žarče nego li mržnjom pune

nikad mrkle kao divljaj u strasti

nikad ljepše nego u podatne žene

nikad dublje nego pod cjelovom noći

Oči Oči Oči

Prilog 5: Boa – Milion

Mi u odjelu
mi spretna braća
mi lake ruke
mi brze noge
ugovori mračnog lica

Mi spretne laži
već više imam
i vrlo sretan jer imam tebe
tu je stvarna samo brojka

Milion, snažan jer sam
milion, sretan jer sam
milion, nož u leđa
Milion, nož u leđa

Ja znam tu cijenu
ja nudim manje
ja volim stvari
a ti si roba
zrakom lete milioni

Tu potpiši i tebe nema
tu potpiši i ti si moj
ugovori mračnog lica¹⁴

¹⁴ Tekst pjesme Milion preuzet s mrežne stranice: <https://tekstovi.net/2,1465,39916.html> (23.5.2023.)

Prilog 6: Kaos – Tigar

Najlonski snovi

Po stubištima

U strahu

Od plavih morala

Poslije muka krvave oči

I mutan dan

O to je tigar

Tigar

Na kraju otrovanja

Bolnica

Bijeli prostori ludnice

Ludi tigrovi i napoleoni

Najlonski snovi

Po stubištima

U strahu

Od plavih morala

Lovačkih pasa i maminih maza

O to je tigar to je tigarrrrrrr¹⁵

¹⁵ Tekst pjesme *Tigar* ne postoji na mrežnim stranicama, preuzet je direktnim kontaktiranjem članova benda Kaos; 3.5.2023.

Prilog 7: Karlovy Wary/Korowa bar – Ratnici

Da li to ulice vrište
zbog svojih daljina
da li to ulice vrište
samo zbog nas

Da li to ratnici
čekaju cijelo veče
da li to ratnici
čekaju cijelo veče

Ovdje između nas
između nas, između nas
između nas, između nas
između nas

Sjene su uhvaćene
u neonsko svjetlo
grade, grade svoj svijet
iz krhotina snova¹⁶

¹⁶ Tekst Ratnici preuzet je s mrežne stranice : <https://tekstpesme.com/tekstovi/karlovy-vary/ratnici/> (24.7.2023.)

Prilog 8: Let 3 – Mama ŠČ!

Mama kupila traktora, šč

Mama kupila traktora, šč

Mama kupila traktora

Trajna-nina, armagedon, nona, šč

Mama kupila traktora, šč

Mama kupila traktora, šč

Mama kupila traktora

Trajna-nina, armagedon, nona

Traktora

Mama ljubila morona, šč

Mama ljubila morona, šč

Mama ljubila morona

Trajna-nina, armagedon, nona

A, b, c, č, ć, d, dž, đ, a, b, c, č, ć, d, dž, đ

E, f, g, h, i, j, k, l, lj, m, n, nj

A, b, c, č, ć, d, dž, đ, oprez, oprez

O, p, r, s, š, t, u, v, z, ž, d, z, v, d, z

Mama, mama, mama, ja se idem igrat

Mama, idem u rat

Onaj mali psihopat, r-r-rat, rat

Mali, podli psihopat, r-r-rat, rat

Krokodilski psihopat, r-r-rat, rat

Mama, idem u rat

Traktora

Mama ljubila morona, šč

Mama ljubila morona, šč

Mama ljubila morona

Trajna-nina, armagedon, nona

Onaj mali psihopat

Mali, podli psihopat, rat, rat

Krokodilski psihopat
Mama, idemo u rat
Onaj mali psihopat
Mali, podli psihopat, rat, rat
Krokodilski psihopat
Mama, idem u rat
Mama, mama, mama
Onaj mali psihopat
Mali, podli psihopat, rat, rat
Krokodilski psihopat
Mama, idem u rat

Šć¹⁷

¹⁷ Tekst pjesme *Mama Šć!* preuzet s mrežne stranice <https://lyrics.lyricfind.com/lyrics/let-3-mama-sc> (21.9.2023).

Prilog 9: Paraf – T kao Krava

Vi imate

Zelena lica

Bolesne ideje manjak noktiju i kose

Vi imate

Zelena lica

Bolesne ideje manjak noktiju i kose

Zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite

Ma zašto pušite, ma zašto pušite, ma zašto pušite, ma zašto pušite

Vi se opuštate

čitajte high times high times high times

Vi strepите od noćnog kucanja na vrata

Zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite

Zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite

Ma zašto pušite

Matere u panici, redari u akciji

Dal' patrole pomažu, da li sve propada

Zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite

Ma zašto pušite, ma zašto pušite, ma zašto pušite, ma zašto pušite

Da li je sve divno zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite, zato što pušite

Pušite, pušite, pušite, pušite¹⁸

¹⁸ Tekst pjesme *T kao Krava* preuzet s mrežne stranice <https://www.musixmatch.com/lyrics/Paraf/T-kao-krava> (24.10.2023.)

Prilog 10: Satan Panonski – Misli li Istok

Misli li istok da jači je zapad

Zna li tovariš da bogat je mister

Da li je sretan na kolhozu radnik

Da li stari rančer bolje krave ima

Pati li dječak iz Moskve kad vidi

Kako ljudi punker Londonom skače

Hoće li ikad on protestirat

Ne, ne, on neće, boji se Sibira

Ne spominjite, ne spominjite

Jer me ne zanima to

Ne ličim ni jednom, ni drugom

Jer ja sam samo svoj¹⁹

Prilog 11: Satan Panonski – Sasvim hitno

A Bog kazni čovjeka

Stvorivši mu oči

Da koji vidi

Zla neće izbjeći

Znam ljude s očima²⁰

¹⁹ Tekst pjesme *Misli li istok* preuzet s mrežne stranice <https://www.muzika.hr/satan-panonski-misli-li-istok/> (28.8. 2023.)

²⁰ Preuzeto iz Čuljak, Ivica. *Zvali su me Satan Panonski*, Šareni dućan, Koprivnica 2019. str. 7

Prilog 11: Trobecove Krušne Peći – Imam Dovoljno te Vlage

imam dovoljno te vlage

tamo gdje nemam uha

žitke i tople

još dublje

u slijepoj ulici

mišići su se stegli

samo u čaši

dokazivanje bez boli

malo sam perverzna

ali to je ljudski

vidi sliku 5...

imam dovoljno te vlage

tamo gdje nemam uha

žitke i tople

još dublje

u slijepoj ulici

mišići su se stegli

samo u čaši

dokazivanje bez boli

malo sam perverzna

ali to je ljudski

vidi sliku 5...

napuni me tijelom

neka nebo čuje

za muškarce koji žele

bolje i više²¹

²¹ Tekst pjesme Imam dovoljno te vlage preuzet s mrežne stranice: <https://lyricstranslate.com/en/trobecove-kru%C5%A1ne-pe%C4%87i-imam-dovoljno-te-vlage-lyrics.html> (23.5.2023.)

Prilog 12: Vlasta Popić – Nova

Morat ćeš nabaviti novo tijelo

Svo je neko staro i dotrajalo

ali kupio sam ga prošli tjedan!

Morat ćeš nabaviti novo tijelo

Sparina ga je lako istopila

podvalili su ti neko smeće!²²

²² Tekst pjesme *Nova* preuzet s mrežne stranice <https://vlastapopic.bandcamp.com/track/nova> (27.7.2023.)